

Rural Creative Tourism Capacities Based on Seven Areas of Creativity in Tourism Target Villages of Khorasan Razavi Province

Amin Faal Jalali

Department of Geography, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

Maryam Ghasemi*

Department of Geography, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

Mohsen Noghani
Dokht Bahmani

Department of Social Sciences, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

1. Introduction

Tourism, as one of the most dynamic global industries, has experienced significant growth in recent decades, to the point where it is now considered one of the most important economic sectors in every country and accounts for a large share of the global economy. This industry is considered a leading industry in many countries, growing faster than other economic sectors, and its importance in the economic and social development of countries is so great that economists call it an “invisible export”. Among the different types of

- This article is derived from a doctoral dissertation in the field of Geography and Rural Planning at Ferdowsi University of Mashhad.

* Corresponding Author: magh30@um.ac.ir

How to Cite: Faal Jalali, A., ghasemi, M., & Noghani Dokht Bahmani, M. (2026). Rural Creative Tourism Capacities Based on Seven Areas of Creativity in Tourism Target Villages of Khorasan Razavi Province. (e19560). *Tourism Management Studies*, 21(74), 341- 384. e19560 <https://doi.org/10.22054/tms.2025.87095.3093>

tourism, rural tourism is one of the most popular and active forms worldwide, attracting a large number of tourists to rural destinations. In late September 2020, UNESCO sought to identify new models and approaches that, while improving and sustaining tourism, support tourists and visitors, create jobs, and properly transfer and protect cultural heritage to the next generation. One approach proposed in this field is creative tourism.

Research Question

What capacities do the tourism target villages of Khorasan Razavi have across the seven areas of creativity?

2. Literature Review

Arcos-Pumarola et al. (2023) and Guerreiro (2024) found that crafts, food and drink, and visual arts outperform other creative domains by up to 17%, offering cultural and economic appeal through interactive experiences such as pottery workshops and local cuisine, thereby enhancing community identity and prosperity. A review of databases (2010–2025) indicates that rural creative tourism remains underexplored. This study addresses gaps by analyzing the spatial distribution of seven creative fields across 16 Khorasan Razavi tourism villages using hierarchical clustering and categorizing them into low-, medium-, and high-capacity levels.

3. Methodology

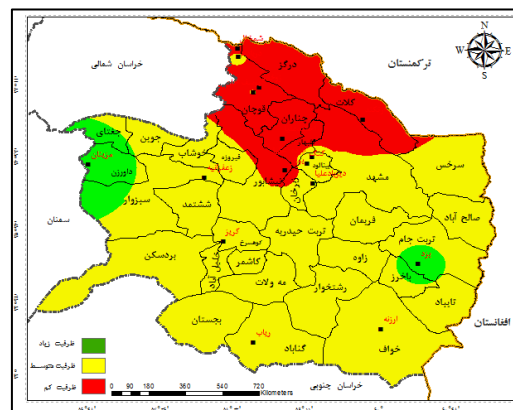
Khorasan Razavi has 16 tourism target villages across 11 counties, selected by the Cultural Heritage and Tourism Department for their natural, cultural, and historical attractions. This descriptive-survey study used documentary and field data to identify 92 creative tourism activities across 6 UNESCO creativity domains (excluding film) via a researcher-developed questionnaire. Completed by 190 participants (32 village experts, 158 tourism business owners) using snowball sampling, the activities were analyzed with 4 variables via hierarchical cluster analysis in SPSS (Habibpour & Safari, 2012). Villages were grouped into high-capacity (rich heritage, creative activities), medium-capacity, and low-capacity clusters.

4. Results

The cluster analysis of tourism target villages in Khorasan Razavi Province was based on six creativity areas, with gastronomy/food (average 4.48 on the Likert scale) being the most attractive, followed by media arts (3.71), literature/art (3.46), design (3.11), music (2.64), and handicrafts (1.86). While all villages performed well in “food and edibles,” notable differences appeared in “media and photography,” “literature/art,” and “design.” Villages like Bazed, Kariz, Riyab, and Mazinan, with high averages, led the high-capacity cluster and were suitable role models for creative tourism, whereas Artakand, Zokhano, and Yousefkhani, with low averages, needed support. Other villages showed medium capacity for phased development.

The spatial distribution of the six creative tourism capacities in the target villages of Khorasan Razavi Province reflected the cultural and geographical diversity of rural areas. Most rural areas in Khorasan Razavi Province were in an average position across the seven areas of creativity. The northern regions of the province, due to the cold climate and the concentration of livestock and horticulture livelihoods, had limited capacity in areas such as handicrafts, music, and food and edibles. However, other areas of the province, marked in yellow on the map above, had medium to high potential in various areas such as handicrafts, food and edibles, music, literature and art, and design, due to their location, climate, and cultural roots.

Figure 1. Spatial distribution of the six areas in the studied villages

5. Discussion

This study evaluated the rural creative tourism capacities of Khorasan Razavi Province using hierarchical cluster analysis across six UNESCO creativity domains, 17 subdomains, and 92 activities. Village capacities varied by location, facilities, and cultural factors. High capacities were observed in handicrafts (Abadeh, Erzne, Bazd, Zafaranieh, Kariz, Mazinan), food and beverages (Bozhan), music (Erzne, Bazd, Mazinan), literature (Mazinan, Bazd), media arts (Zafaranieh, Mazinan), and design (Riyab). Mazinan village ranked first, excelling in handicrafts, music, literature, and media arts.

6. Conclusion

In Khorasan Razavi Province, the UNESCO domains of traditional food and cuisine, oral literature, and media arts showed the greatest potential for creative tourism development in the studied villages. Creative tourism, a human-centered approach, empowered rural areas. Significant spatial differences were observed: northern villages, with colder climates, dispersed residences, and traditional livelihoods, scored lower in cultural creativity and social participation due to geographical and communication limitations. Conversely, central, southern, and western villages, with hot, dry climates and strong historical-cultural traditions in handicrafts, rituals, and local foods, exhibited higher creativity indicators.

Keywords: Creative Tourism, Tourism Villages, Seven Domains of Creativity, Khorasan Razavi Province

ظرفیت‌های گردشگری خلاق روستایی بر اساس حوزه‌های هفت گانه خلاقیت در روستاهای هدف گردشگری استان خراسان رضوی

گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی
مشهد، مشهد، ایران

امین فعال‌جلالی ^{ID}

گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی
مشهد، مشهد، ایران

مریم قاسمی* ^{ID}

گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی
مشهد، مشهد، ایران

محسن نوغانی دخت‌بهمنی ^{ID}

چکیده

با وجود افزایش ورود گردشگران به نواحی روستایی، فقدان برنامه‌ریزی مؤثر مانع بهره‌برداری کامل از ظرفیت‌های گردشگری روستاها و توسعه پایدار آن‌ها شده است. چالش‌های کلیدی گردشگری روستایی، از جمله کمبود برنامه‌ریزی مؤثر در زمینه ظرفیت‌شناسی، مانع بهره‌برداری کامل از ظرفیت‌های موجود گردشگری شده است. شناسایی و توسعه ظرفیت‌های مقاصد گردشگری اهمیت بالایی دارد تا بتوان با جذب گردشگران به توسعه گردشگری منجر شود. بر این اساس، مطالعه حاضر به ظرفیت‌سنجی گردشگری خلاق روستایی بر اساس حوزه‌های هفت گانه خلاقیت یونسکو در روستاهای هدف گردشگری استان خراسان رضوی پرداخته است. گردشگری خلاق، رویکردی نوین در صنعت گردشگری است که در پساکرونا به عنوان جایگزینی برای احیای گردشگری، مورد توجه قرار گرفت. روش تحقیق، توصیفی و مبتنی بر مطالعات میدانی بوده که ۱۹۰ نفر از خبرگان و فعالان کسب و کار گردشگری در ۱۶ روستای هدف گردشگری، در فرآیند تکمیل پرسشنامه در قالب ۹۲ فعالیت ذیل ۱۷ زیرحوزه خلاقیت مشارکت داشتند. نتایج نشان داد هر یک از روستاهای هدف گردشگری در برخورداری از یک یا چند حوزه خلاقیت نسبت به سایر روستاها دارای برتری می‌باشند. در بین حوزه‌های خلاقیت، خوراک شناسی/غذا با میانگین ۴/۴۸ نسبت به سایر حوزه‌های خلاقیت، امتیاز بیشتری به دست آورد. پس از آن به ترتیب حوزه‌های هنرهای رسانه‌ای با میانگین ۳/۷۱، ادبیات و هنر با ۳/۴۶، طراحی با ۳/۱۱، موسیقی با ۲/۶۴ و صنایع دستی با ۱/۸۶ در رتبه‌های بعد قرار گرفتند. از نظر ظرفیت‌های گردشگری خلاق در بین روستاها، روستاهای مزینان و بزد در خوشه مناسب، روستاهای ارزنه، ریاب، کریم، زعفرانیه، کنگ، ایرده علیا، یوسفخان، دربادام و دیزبادبلا در خوشه متوسط و روستاهای شمشال، اخلمد، بوژان، ارتکند و زوخانو در خوشه نامناسب قرار گرفتند. این مطالعه به برنامه‌ریزان کمک می‌کند تا با استفاده از ظرفیت‌های گردشگری خلاق به تقویت و توسعه هدفمند و مؤثر گردشگری روستایی بپردازند.

کلیدواژه‌ها: گردشگری خلاق، روستاهای هدف گردشگری، حوزه‌های هفت گانه خلاقیت، استان خراسان رضوی.

– مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه فردوسی مشهد است.

* نویسنده مسئول: magh30@um.ac.ir

مقدمه

پس از رکود شدید مسافرت و گردشگری به دلیل همه گیری کووید ۱۹، فرصتی برای تأمل و تفکر در مورد مدل ها و رویکردهای جدید احیای گردشگری فراهم شد (Chang et al., 2020). سازمان یونسکو در اواخر سپتامبر ۲۰۲۰ به دنبال شناسایی مدل ها و رویکردهای جدیدی بود که ضمن بهبود و پایداری گردشگری، از گردشگران و بازدیدکنندگان حمایت نموده و با ایجاد شغل، میراث فرهنگی را به درستی به نسل بعد انتقال داده و از آن محافظت کند (Duxbury et al., 2021). یکی از رویکردهای مطرح شده در زمینه توسعه گردشگری، گردشگری خلاق است (Tayko, 2021). در این نوع گردشگری ضمن توسعه و تمرکز بر فعالیت های گردشگری، گردشگران در فرآیندهای تولیدی وارد عمل شده و از بیننده و یا خریدار صرف، یک گام فراتر رفته و در فعالیت های تولیدی و فرهنگی روستا مشارکت می نمایند (Richards, 2020)؛ از این رو، گردشگری خلاق شکل جدیدی از گردشگری است که می تواند مدل های موجود توسعه گردشگری را تغییر دهد و در ایجاد تنوع و نوآوری در تجربه گردشگری و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی محلی سهم باشد (Kostopoulou, 2013). از نظر یونسکو، گردشگری خلاق بر اساس حوزه های هفت گانه خلاقیت شامل صنایع دستی، خوراکی و نوشیدنی، موسیقی، ادبیات، فیلم، هنرهای رسانه ای و طراحی تعریف می شود (UNWTO, 2021).

ویژگی متمایز گردشگری خلاق، خاص بودن آن در هر منطقه است؛ حوزه های مختلف خلاقیت در هر ناحیه، ریشه در فرهنگ، تاریخ و ویژگی های منحصر به فرد آن دارند و قابل بازتولید در مناطق دیگر نیستند (Benhaida et al., 2024). تفاوت های فرهنگی میان نواحی روستایی، ناشی از تنوع تاریخی، جغرافیایی و اجتماعی، هویت منحصر به فردی به هر منطقه بخشیده و این ویژگی ها، روستاها را به بستری ارزشمند برای توسعه گردشگری خلاق، تبدیل کرده است.

اما با وجود رشد پرشتاب گردشگری و گونه های آن در دهه های اخیر و سهم فزاینده آن در اقتصاد جهانی (Remoaldo et al., 2020; UNWTO, 2021)، تحقق

گردشگری خلاق با چالش‌های زیادی از جمله نبود چارچوب منسجم، ناشناخته بودن جاذبه‌های گردشگری خلاق و عدم اولویت‌بندی ظرفیت‌های خلاقانه در مقاصد گردشگری و معرفی آن به گردشگران (Richards, 2020) مواجه است که توسعه گردشگری خلاق را ناپایدار می‌کند (Adie et al., 2023). کمبود داده‌های دقیق، ابزارهای ارزیابی نظام‌مند و مشارکت محلی برای شناسایی ظرفیت‌های گردشگری خلاق، مانند صنایع دستی، غذا و هنرهای رسانه‌ای، مانع از برنامه‌ریزی مؤثر و بهره‌برداری کامل از پتانسیل‌های روستایی در توسعه پایدار گردشگری شده است (مودت و اسدی، ۱۴۰۴). از این‌رو، ضرورت دارد که با تمرکز بر شناسایی این چالش‌ها و ارائه راهکارهایی برای معرفی ظرفیت‌های خلاق و هم‌افزایی بین ذی‌نفعان، گردشگری خلاق را در نواحی روستایی به مرحله ثبات و پایداری رساند.

در مقاصد روستایی نیز (از جمله محدوده مورد مطالعه) بهره‌برداری کامل از ظرفیت‌های گردشگری خلاق با چالش‌هایی روبه‌رو است. پراکندگی عرضه و فقدان زنجیره ارزش منسجم، ضعف در شناسایی و تجاری‌سازی دارایی‌های فرهنگی ناملموس در قالب محصولات بازارپسند، کمبود مهارت‌های لازم برای هم‌آفرینی تجربه‌های خلاق و نبود داده‌های نظام‌مند برای ارزیابی و اولویت‌بندی حوزه‌های خلاقیت، مانع شکل‌گیری مزیت رقابتی پایدار در روستاها شده است. مسئله‌محوری این پژوهش، شناسایی شکاف میان «ظرفیت بالقوه خلاقیت محلی» و «بهره‌برداری کارآمد از آن در قالب محصول گردشگری خلاق» است؛ شکافی که بدون ارزیابی جامع حوزه‌های هفت‌گانه و هم‌راستا کردن عرضه با تقاضا، منجر به تصمیم‌گیری‌های جزیره‌ای و بازدهی پایین سرمایه‌گذاری خواهد شد. از این‌رو، این مطالعه با تمرکز بر شناسایی ظرفیت‌های خلاقانه در روستاها بر اساس حوزه‌های هفت‌گانه خلاقیت، به مقایسه و تحلیل ظرفیت‌های موجود بین روستاها و خوشه‌بندی آن پرداخته تا مبنایی علمی برای ارائه محصولات خلاق فراهم آید (UNWTO, 2021; Richards, 2020).

استان خراسان رضوی به عنوان مقصد نیمی از گردشگران خارجی ایران، سالانه میزبان حدود ۳۵ میلیون زائر و مسافر از اقصی نقاط کشور و جهان است (اداره میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان رضوی، ۱۴۰۴).

فرهنگ روستاهای این استان، نمونه‌ای از فرهنگ اصیل ایرانی در جهت تلاش برای هماهنگی با طبیعت پیرامون محسوب می‌شود. در این استان، علاوه بر فارس‌ها، اقوام مختلفی از طوایف کرد، ترک، بلوچ و عرب ساکن هستند که هر کدام شیوه‌های زیست و تولید خاص خود را بر اساس فرهنگ خود به کار می‌برند. این تنوع فرهنگی باعث ایجاد تفاوت‌های گسترده در آداب و رسوم محلی خراسانی (مانند مراسم نوروز، شب چله، ازدواج و عروسی، مرگ و تعزیه، موسیقی و رقص محلی، دید و بازدیدها)، نوع پوشاک، خوراکی‌ها (غذاهای سنتی، نوشیدنی‌های محلی، محصولات لبنی، طبخ و سرو غذا و نان)، بازی و ورزش‌های محلی، بهره‌مندی از منابع طبیعی، فعالیت‌های سنتی روستایی (ابریشم‌بافی، فرت‌بافی، فیروزه‌تراشی، قالی‌بافی و...)، کشاورزی و دامپروری، ادبیات عامه و معماری سنتی شده که با حوزه‌های خلاقیت یونسکو همخوانی دارد. همچنین، این استان با ثبت ۱۳۷۳ اثر تاریخی و باستانی، بیش از ۵۰ نوع شغل مرتبط با فرهنگ روستایی و ۱۸ گروه هنری صنایع دستی با بیش از ۱۸۰ زیرمجموعه، ظرفیت بالایی برای توسعه گردشگری خلاق در نواحی روستایی دارد (میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان رضوی، ۱۴۰۳). با وجود این ظرفیت‌ها، چالش‌های گردشگری خلاق در این منطقه چشمگیر است.

بسیاری از روستاها و جاذبه‌های خلاقانه هنوز ناشناخته مانده‌اند و کمتر مورد توجه سیاست‌گذاران و گردشگران قرار گرفته‌اند. این شکاف‌ها نشان می‌دهد که ضرورت دارد پژوهش‌های علمی با تمرکز بر شناسایی ظرفیت‌های واقعی و زمینه‌های بالقوه گردشگری خلاق، مسیر توسعه هدفمند و پایدار گردشگری خلاق روستایی را هموار کنند. با توجه به آنچه مطرح شد، سؤال تحقیق به این صورت ارائه می‌گردد: روستاهای هدف گردشگری خراسان رضوی به لحاظ حوزه‌های هفت‌گانه خلاقیت از چه ظرفیت‌هایی برخوردار هستند؟

پیشینه پژوهش

ریچارد و ویلسون به‌عنوان بنیان‌گذاران اصلی مفهوم گردشگری خلاق، این نوع از گردشگری را شکلی خاص از تجربه سفر می‌دانند که در آن گردشگران به‌طور فعال در فرآیندهای خلاقانه، فرهنگی و هنری در مقصد مشارکت می‌کنند. گردشگری خلاق بر تعامل عمیق و دوسویه با جامعه محلی، سنت‌ها، فرهنگ و هنر بومی تأکید دارد و بر تجربه‌های شخصی‌سازی‌شده و مشارکتی استوار است (Chen & Chou, 2019). در ادامه این رویکرد، لی و همکاران (۲۰۱۶) با تأکید بر پیوند میان گردشگری خلاق و اقتصاد خلاق، آن را در امتداد گردشگری فرهنگی قرار می‌دهند و معتقدند که با در نظر گرفتن زمینه‌های نوآوری چندبُعدی مبتنی بر مکان، سنت و فرهنگ، می‌توان به درکی نوین از ظرفیت‌های گردشگری دست یافت که فراتر از بازدید صرف بر مشارکت معنادار و آفرینش تجربه متمرکز است (مسییان‌ریزی و مسیبی، ۱۴۰۰).

گردشگری خلاق، شکلی نوین از گردشگری فرهنگی است که بر مشارکت فعال گردشگران در فرآیندهای خلاقانه و تجربه‌محور تأکید دارد. در این نوع گردشگری، افراد به‌تنهایی یا در تعامل با سایر گردشگران به تولید محتوا یا خلق یک تجربه منحصربه‌فرد می‌پردازند. سازمان یونسکو با قرار گرفتن در خط مقدم ترویج گردشگری خلاق، بر این باور است که این شکل از گردشگری باید دسترسی گسترده‌تری به فرهنگ، هنر و تاریخ مقصدها برای عموم مردم فراهم سازد؛ به‌گونه‌ای که گردشگر نه‌تنها ناظر، بلکه مشارکت‌کننده‌ای اصیل در بطن فرهنگ زیسته و واقعی جوامع محلی باشد (Erul et al., 2020). این شکل نوین از گردشگری به‌عنوان «نسل سوم گردشگری» شناخته می‌شود که در ادامه تحول مفهومی از گردشگری سنتی (نسل اول) و گردشگری فرهنگی (نسل دوم) پدید آمده و با شعار «موزه‌های کمتر، میدان‌های بیشتر» بر تجربه‌گرایی، یادگیری فعال و تعامل عمیق با زندگی واقعی فرهنگی در مقاصد گردشگری تأکید دارد (حسینی‌دهشیری، ۱۳۹۷).

بر اساس مرور منابع پایگاه‌های علمی داخلی و خارجی با کلیدواژه‌های "Rural Creative Tourism" تا سال ۲۰۲۵، تولیدات محلی کشاورزی، باغداری، دامداری و

نوشیدنی‌ها و چاشنی‌های محلی و همچنین، صنایع دستی مانند هنرهای چوبی، لباس‌آرایی و دوخت لباس محلی به عنوان جاذبه‌های کلیدی گردشگری خلاق روستایی شناسایی شدند.

در زمینه ظرفیت‌های گردشگری خلاق در داخل کشور، تحقیقاتی انجام شده که نشان می‌دهند در مقاصد گردشگری حوزه‌های متنوعی از گردشگری خلاق وجود داشته که مورد توجه گردشگران قرار می‌گیرد. از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به تحقیق حجازیان (۱۴۰۳) با عنوان «مطالعه و بررسی فضایی برخورداری از ابعاد شاخص‌های گردشگری خلاق (مورد مطالعه: استان اصفهان)» اشاره کرد که ظرفیت‌های گردشگری خلاق را در ۲۷ مؤلفه و ۴ معیار طبیعی، فرهنگی، افراد خلاق و صنایع دستی بررسی کرده و به این نتیجه رسیده که شهرستان‌های مورد مطالعه با وجود برخورداری از ظرفیت‌های مطلوب در معیارهایی چهارگانه، با وضعیت نسبتاً نامطلوب و کاملاً نامطلوبی از نظر توسعه گردشگری خلاق مواجه هستند.

در تحقیق شادمان (۱۳۹۸) با عنوان «ارزیابی و سنجش عوامل مؤثر در تحقق‌پذیری گردشگری خلاق روستایی»، گردشگری خلاق از منظر ابعاد فرهنگی، تاریخی، جشنواره‌های کشاورزی و خوراکی مورد بررسی قرار گرفته و به این نتیجه رسیده که برخورداری از ابعاد فوق در نواحی روستایی و مشارکت گردشگر در هر یک از فعالیت‌های مرتبط با این ابعاد، می‌تواند در توسعه گردشگری روستایی اثرات مثبتی برجای گذارد.

سالاری‌پور و همکاران (۱۴۰۱) نیز در تحقیق خود با عنوان «شناسایی ظرفیت‌های توسعه کسب و کارهای خلاق روستایی از طریق گردشگری کشاورزی»، ابعاد گردشگری خلاق را در قالب فعالیت‌های کشاورزی، خوراکی و جشنواره‌ها مورد بررسی قرار دادند و به این نتیجه رسیدند که بهره‌گیری از پتانسیل‌های طبیعی روستایی و ترکیب با فعالیت‌هایی نظیر برگزاری جشنواره‌های غذاهای محلی برای آشنایی گردشگران با شیوه‌های پخت انواع غذاهای محلی و برگزاری تورهای ماهیگیری در تالاب بین‌المللی

سلک‌ه موجب توسعه گردشگری کشاورزی و در نتیجه، کارآفرینی و رونق کسب‌وکار روستاییان و به‌خصوص کشاورزان خواهد شد.

آزادی و دادفر (۱۴۰۲) نیز در پژوهشی با عنوان «بررسی ظرفیت‌های گردشگری خلاق در کشور ایران» به این نتیجه رسیدند که گردشگری خلاق به‌دلیل وجود خرده فرهنگ‌های متعدد، آثار فرهنگی و هنری غنی و اصالت صنایع‌دستی شکل می‌گیرد و در حال حاضر در بسیاری از مناطق شهری و روستایی ایران این ظرفیت در بافت‌های تاریخی و روستایی وجود دارد که می‌تواند به ظرفیتی ارزشمند برای توسعه گردشگری خلاق تبدیل گردد.

نتایج پژوهش دوستی و همکاران (۱۳۹۸) با عنوان «سنجش ظرفیت‌های گردشگری خلاق در کلان‌شهر تبریز» نشان می‌دهد که از دیدگاه کارشناسان، این شهر نه تنها دارای ظرفیت گردشگری خلاق می‌باشد، بلکه با سرمایه‌گذاری در امور فرهنگی و غنای فضای شهری می‌تواند در کنار تبدیل شدن به مکانی برای جذب طبقه خلاق، سرمایه‌های انسانی ارزشمندی را پرورش داده و سرانجام به شهر خلاق تبدیل شود.

مودت و اسدی (۱۴۰۴) در پژوهش خود با عنوان «ارزیابی شاخص‌های مؤثر در گردشگری خلاق» نشان دادند که در بین شاخص‌های گردشگری خلاق، به‌ترتیب شاخص بازارهای سنتی، ایجاد میادین پویا و خلاق، صنایع‌دستی و فروش محصولات مرتبط، تجربه طبخ غذا توسط گردشگران و شرکت در جشنواره‌های غذایی، به‌عنوان مهم‌ترین معیارهای خلاقیت در گردشگری و توسعه این صنعت در شهر زنجان شناسایی شدند.

در پژوهش‌های خارجی نیز کلاک (۲۰۰۷) در پژوهش خود ابعاد گردشگری خلاق را از منظر خوراکی، صنایع‌دستی و جشنواره‌ها مورد بررسی قرار داده و نشان داد که استفاده روستاییان از این ابعاد در فعالیت‌های گردشگری می‌تواند به توسعه گردشگری منجر شود و به اقتصاد گردشگری کمک شایان توجهی نماید.

در مطالعه‌ای که توسط استولاریک و همکاران (۲۰۱۰) انجام شد، مشخص گردید که سبک زندگی ساکنان روستاها و آداب و رسوم و آیینی مانند جشنواره‌های غذایی، مسابقات و بازی‌های محلی، رصد‌های نجومی، سبک زندگی خاص، مشاغل بومی، شکار در

طبیعت، شیوه خاص مهمانی، جمع‌آوری مواد غذایی از جنگل‌های کوهستانی و... نوعی از گردشگری خلاق بوده که به اقتصاد گردشگری کمک می‌نماید.

ماتسکایا و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهش خود نشان دادند که استفاده از محیط طبیعی، خرید صنایع دستی، طبخ خوراکی و غذاهای سنتی توسط گردشگران، شرکت در جشنواره و موسیقی محلی در روستاها بخشی از ابعاد گردشگری خلاق را پوشش داده و به میزان ۴۰ درصد در توسعه گردشگری اثرگذار بوده و برخی روستاها در برخورداری از یک یا چند حوزه گردشگری خلاق نسبت به سایر روستاها دارای وضعیت بهتری می‌باشند که ناشی از تفاوت‌های فرهنگی، شرایط اقلیمی متفاوت، سبک زندگی و تاریخچه زندگی روستایی است.

در مطالعه‌ای که ریچاردز (۲۰۲۰) در زمینه گردشگری خلاق انجام داد، به این نتیجه رسید که این شکل از گردشگری نه تنها به حفظ میراث فرهنگی کمک می‌کند، بلکه با ایجاد اشتغال محلی و تقویت اقتصاد خلاق در زمینه‌های هنر و صنایع دستی، غذا و آشپزی، طراحی و مد، فیلم و رسانه، کتاب و ادبیات، موسیقی و رقص و فرهنگ دیجیتال و فناوری‌های خلاق، به توسعه پایدار جوامع می‌انجامد. این نوع گردشگری با جذب گردشگران علاقه‌مند به تجربیات عمیق‌تر، از یکنواختی گردشگری انبوه جلوگیری کرده و به مقاصد گردشگری امکان می‌دهد هویت فرهنگی خود را در عین نوآوری حفظ کنند. همچنین، گوریرو (۲۰۲۴) در مطالعه خود با بررسی ابعاد گردشگری خلاق به این نتیجه رسید که در میان حوزه‌های هفت‌گانه خلاقیت، صنایع دستی، غذا و خوراکی و هنرهای تجسمی تا ۱۷ درصد نسبت به سایر حوزه‌ها (هنر، داستان‌گویی، طراحی، موسیقی) عملکرد بهتری دارند و از جذابیت فرهنگی و اقتصادی بیشتری برخوردارند. این حوزه‌ها با ایجاد تجربیات تعاملی و اصیل، مانند کارگاه‌های سفال‌گری، آشپزی محلی و نمایشگاه‌های هنری، گردشگران را به مشارکت فعال ترغیب می‌کنند.

همچنین در کنفرانس شهر خلاق (۲۰۲۴) اعلام شد که در بین حوزه‌های هفت‌گانه خلاقیت، پارما در کشور ایتالیا (در حوزه غذا)، بندرعباس (در حوزه صنایع دستی)، بمبئی در کشور هند (در حوزه رسانه و فیلم)، اُرا در پرغال (در حوزه ادبیات)، وین در اتریش

(در حوزه موسیقی) و جیانگ‌مین (در حوزه طراحی) به عنوان مقاصد گردشگری خلاق مطرح می‌باشند.

مطالعات و پژوهش‌های داخلی و خارجی زیادی در حوزه گردشگری خلاق انجام شده که هر کدام به بخشی از این حوزه گردشگری می‌پردازند که به بخشی از آن‌ها اشاره گردید. نوآوری پژوهش حاضر نسبت به مطالعات انجام شده در شناسایی ظرفیت‌های هفت گانه گردشگری خلاق در نواحی روستایی هدف گردشگری استان خراسان رضوی با استفاده از روش تحلیل خوشه‌ای است که تا کنون مطالعه‌ای در این خصوص و در این محدوده انجام نشده است. این پژوهش برخلاف پژوهش‌های قبلی تمام حوزه‌های گردشگری خلاق را به لحاظ برخورداری، در نواحی روستایی مورد بررسی قرار می‌دهد و سپس به رتبه‌بندی این روستاها با توجه به وزن ظرفیت‌ها می‌پردازد که کاری جدید در این حوزه محسوب می‌شود.

روش

روش تحقیق، توصیفی و پیمایشی و شیوه گردآوری اطلاعات، اسنادی و میدانی است. در این مطالعه، ابتدا انواع ظرفیت‌های خلاقیت در گردشگری با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی، در قالب ۱۶۰ فعالیت، شناسایی و در قالب پرسشنامه طراحی شد تا در بین روستاها مورد ارزیابی قرار گیرد. بررسی‌ها نشان داد که از بین ۱۶۰ شاخص، تعداد ۸۶ شاخص در روستاهای هدف گردشگری استان خراسان رضوی وجود دارد که این فعالیت‌ها ذیل ۶ حوزه و ۱۷ زیرحوزه مطابق الگوی حوزه‌های هفت گانه خلاقیت یونسکو دسته‌بندی شدند. لازم به ذکر است به دلیل عدم وجود فعالیت‌های حوزه فیلم در روستاهای مورد بررسی، در مطالعه حاضر شش حوزه مورد بررسی قرار گرفته است. به منظور شناسایی ظرفیت‌های خلاقانه گردشگری که نیازمند شناخت عمیق از روستاها و حوزه گردشگری است، جامعه آماری پژوهش از میان ۱۹۰ نفر از افراد مطلع روستایی و صاحبان کسب و کارهای گردشگری انتخاب شد. به دلیل گستردگی جامعه، از روش نمونه‌گیری استفاده گردید. از بین مطلعان روستایی (دهیار، اعضای شورای اسلامی روستا، ریاست شورای اسلامی روستا)، در هر روستا دو نفر (در مجموع ۳۲ نفر) به عنوان نمونه انتخاب

شدند. اطلاعات این نمونه‌ها در جدول ۱ ارائه شده است. این انتخاب با هدف اطمینان از دسترسی به داده‌های دقیق و مرتبط با شرایط محلی انجام شد.

جدول ۱. مشخصات افراد مطلع روستایی در روستاهای مورد مطالعه

پاسخگویان	مؤلفه	معیار	تعداد	پاسخگویان	مؤلفه	معیار	تعداد
مطلعان روستایی	سمت	عضو شورای روستا	۶	فعالان گردشگری	آشنایی با گردشگری خلاق	بسیار کم	۱
		دهیار	۱۰			کم	۲۱
		رئیس شورای روستا	۱۶			متوسط	۶۲
	اشتغال	کشاورزی و دامداری	۱۲			زیاد	۶۲
		فعالیت‌های خدماتی	۴		سال شروع کسب‌وکار	خیلی زیاد	۱۲
		مشاغل آزاد	۵			قبل از ۱۳۹۴	۲۸
		مشاغل دولتی	۸			۱۳۹۸-۱۳۹۵	۶۶
		بازنشسته	۳			۱۴۰۰-۱۳۹۹	۴۷
						۱۴۰۰ به بعد	۱۷

همچنین، جامعه آماری صاحبان کسب‌وکارهای گردشگری شامل ۴۰۱ نفر بود که بر اساس فرمول کوکران و با میزان خطای ۰/۰۶، تعداد ۱۵۸ نفر به عنوان نمونه انتخاب و پرسشنامه‌ها در بین آن‌ها تکمیل گردید. این افراد کسانی بودند که دارای کسب‌وکار فعال در زمینه گردشگری بوده و با گردشگری خلاق روستایی آشنایی داشتند (جدول ۲).

ظرفیت‌های گردشگری خلاق روستایی بر اساس حوزه‌های ... | فعال‌جلالی و همکاران | ۳۵۵

جدول ۲. مشخصات کسب‌وکارهای گردشگری و نمونه‌ها

شهرستان	روستا	تعداد پاسخگویان			ویژگی فعالیت صاحبان کسب‌وکارهای گردشگری	
		جامعه آماری	حجم نمونه	اشتغال مستقیم	اشتغال غیرمستقیم	گردشگر بهره‌مند
تربت‌جام	بزد	۳۰	۱۰	۴۰	۶	۲۴۷۰۰
باخرز	ارزنه	۳۵	۱۱	۱۷	۷	۱۷۵۰۰
سبزوار	زعفرانیه	۲۰	۱۰	۱۴	۸	۷۶۰۰
چناران	اخلمد	۴۰	۱۲	۲۲	۱۲	۳۵۵۰۰
داورزن	مزینان	۳۶	۱۱	۱۶	۷	۵۸۸۷۰
قوچان	یوسفخان	۱۰	۱۰	۳۷	۱۲	۱۸۸۰۰
	زوخان	۵	۸	۱۲	۶	۴۵۰۰
	دریادام	۱۵	۹	۱۴	۸	۹۹۹۰
	شمخال	۱۰	۹	۸	۵	۶۰۰۰
کوهسرخ	کرز	۵۰	۱۲	۳۲	۱۱	۱۸۲۰۰
گناباد	ریاب	۳۰	۱۰	۲۰	۱۱	۱۱۰۰۰
نیشابور	بوژان	۵۰	۱۰	۳۱	۱۲	۲۲۶۵۰
زبرخان	دیزبادبالا	۳۰	۱۰	۱۶	۱۰	۴۹۱۰۰
بینالود	کنگ	۲۰	۱۰	۳۴	۱۰	۵۲۲۰۰
	ابرده علیا	۳۰	۱۰	۷۴	۱۰	۲۲۰۷۰۰
کلات	ارتکند	۱۰	۸	۱۹	۸	۱۴۲۰۰
جمع		۴۰۱	۱۵۸	۴۰۶	۱۴۳	۵۷۱۵۱۰

در پرسشنامه طراحی شده، ظرفیت‌های گردشگری خلاق مورد ارزیابی قرار گرفت. جدول ۳، شاخص‌ها و گویه‌های پژوهش را به صورت تفصیلی ارائه می‌دهد.

جدول ۳. شاخص‌ها و گویه‌های پژوهش

حوزه	شاخص	گویه	حوزه	شاخص	گویه
صنایع دستی	نساجی سنتی (هنرهای دست‌بافت)	فرت‌بافی	طراحی	معماری	نوع سبک معماری
		پلاس‌بافی			بافت تاریخی روستا
		قالی‌بافی			سایت‌های تاریخی
		گلیم‌بافی			اقامتگاه‌های بومگردی
		جاجیم‌بافی		هنرهای تجسمی	مجسمه‌سازی
		کرباس‌بافی			نقاشی تابلو
		جوال‌بافی			کارگاه‌های نمدمالی
		ارغوان‌بافی	ادبیات	ادبیات شفاهی	شعرخوانی و شعرسرایی
		ابریشم‌بافی			داستان و قصه‌گویی
		شعر‌بافی			برخورداری از لهجه
		برک‌بافی			دوبیتی‌خوانی
		حصیربافی			منظومه‌خوانی
		نواربافی	هنرهای رسانه‌ای	فیلم و عکس	تهیه فیلم و مستند
		گیوه‌بافی			عکاسی از جاذبه‌ها
		بافندگی			آیین اسب چوبی
		نمدمالی (زیرانداز و...)	خوراک‌شناسی (غذا)	شیرینی و دسر	پخت انواع شیرینی
		فن و هنر پيله‌کشی			پخت کیک و کلوچه

ادامه جدول ۳.

حوزه	شاخص	گویه	حوزه	شاخص	گویه
صنایع دستی	تولیدات سنتی پوشاک و کفش	دوخت لباس محلی			دسرهای سنتی محلی
		قطایی پارچه			نوشیدنی‌های روستایی
		لحاف‌دوزی			تقطیر گیاهان معطر
		چهل‌تیکه‌دوزی			دانش فراوری بومی محصولات زراعی و باغی
	صنایع دستی چرمی	گلدوزی دستی		غذا	خوراک فتیر مسکه
		دوخت لباس و کفش			طبخ غذاهای معطر
		پوستین‌دوزی			طبخ غذاهای سنتی
		چرم‌دوزی			پخت نان سنتی
	چوب‌کاری (صنایع دستی چوبی)	چاروق‌دوزی			انواع چاشنی‌های روستایی
		ساخت شانه چوبی			زنبورداری و تولید عسل
		خراطی			فراوری محصولات کشاورزی
		منبت‌کاری چوب			فراوری محصولات باغی
	صنایع دستی سنگی و معدنی (سنگ‌تراشی و حکاکی)	فیروزه تراشی		آیین‌های مرتبط با خوراک	برگزاری جشنواره‌های کشاورزی و خوراکی
		قلم‌زنی (بر روی سنگ)			مراسم غلفه عید

ادامه جدول ۳.

حوزه	شاخص	گویه	حوزه	شاخص	گویه
صنایع دستی	صنایع دستی سفالی (سفالگری و سرامیک سازی)	هرکاره تراشی	موسیقی محلی	موسیقی و نوازندگی محلی	سمنوپزان
		گوهر تراشی			وجود سبک موسیقی
		آجر تراشی سنتی			جشنواره های موسیقی
		تنور مالی			استفاده از سازها محلی
	صنایع دستی فلزی (فلزکاری و جواهر سازی)	کوزه گری		آیین های موسیقایی دینی	نوایی خوانی
		سفالگری			ساخت سازهای سنتی
		لعاب کاری			طبل زنی
		نقاشی روی سفال			مراسم قنبر خوانی
	صنایع دستی فلزی (فلزکاری و جواهر سازی)	قلم زنی اشیاء فلزی			اضحی خوانی
		ساخت جواهر آلات			منقبت و فضیلت خوانی
		انگشتر سازی			مراسم مرثیه خوانی
		هنر ملیله کاری			
		مینا کاری			

تجربه و تحلیل داده ها به کمک روش تحلیل خوشه ای سلسله مراتبی در نرم افزار اس پی اس اس^۱ انجام شد. این روش یکی از پرکاربردترین انواع تحلیل خوشه بندی است که برای نمونه های کمتر از ۲۵۰ مناسب می باشد. این تحلیل با جداسازی هر روستا در یک خوشه شروع می شود؛ در هر مرحله از تحلیل، جداسازی روستاها تا جایی انجام می گیرد که شبیه ترین دو خوشه در هم ادغام شوند و در نهایت نیز تمامی روستاها در یک درخت طبقه بندی کامل ادغام گردند. به این معنی که روستاهایی که دارای میانگین شبیه و نزدیک به یکدیگر باشند در یک خوشه قرار می گیرند. اعداد باید شبیه باشند تا فاصله شان کمتر

1. SPSS

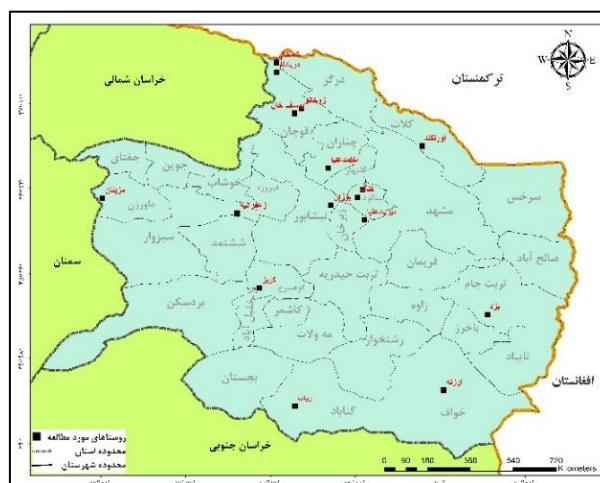
از آستانه خوشه‌بندی ۱ باشد که در اس‌پی‌اس‌اس از روش Complete Linkage محاسبه می‌شود و معیاری که خوشه‌بندی بر اساس آن انجام می‌شود، فاصله اقلیدسی است (حبیب‌پور و صفری، ۱۳۹۱).

مبنای انجام خوشه‌بندی در پژوهش حاضر، میانگین‌های هر یک از ابعاد پژوهش به تفکیک روستاهای مورد مطالعه است؛ به این معنا که پس از تعیین میانگین هر روستا در بُعد مورد نظر با استفاده از روش تحلیل خوشه‌ای سلسله‌مراتبی در اس‌پی‌اس‌اس معیار سه سطحی (پایین، متوسط و بالا) انتخاب شد و در نهایت، روستاها و ظرفیت‌های گردشگری خلاق در روستاها بر اساس این سه معیار دسته‌بندی شدند. خروجی تحلیل به صورت خوشه‌های عددی (۱، ۲، ۳) استخراج شد که خوشه با میانگین بالاتر (مثلاً خوشه ۱) به عنوان خوشه با ظرفیت زیاد شناسایی گردید و روستاهای این خوشه به عنوان خوشه دارای پتانسیل بالای توسعه گردشگری خلاق معرفی شدند. در مقابل، خوشه با میانگین پایین تر (مثلاً خوشه ۲) به عنوان خوشه با ظرفیت کم شناخته شد و خوشه با میانگین متوسط (مثلاً خوشه ۳) به عنوان خوشه با ظرفیت متوسط شناخته شد. این خوشه‌بندی امکان اولویت‌بندی حوزه‌های شش‌گانه خلاقیت برای توسعه پایدار مقاصد روستایی را فراهم کرد.

با استفاده از این روش، سه خوشه نهایی شناسایی شدند که هر یک بیانگر سطوح متفاوتی از خلاقیت در روستاها هستند؛ خوشه با ظرفیت بالا بیانگر روستاهایی برخوردار از میراث ملموس و ناملموس گسترده، انجام فعالیت خلاقانه و مشارکت گردشگر و امکان آموزش به گردشگران است. خوشه با ظرفیت متوسط، روستاهایی با برخی زمینه‌های خلاقانه، با مشارکت متوسط گردشگر و امکان آموزش متوسط به گردشگر است و خوشه با ظرفیت پایین، روستاهایی با کمترین فعالیت‌های خلاق و عدم مشارکت گردشگر و عدم امکان آموزش به گردشگر است. با توجه به تعدد فعالیت‌های گردشگری خلاق روستایی در استان خراسان رضوی و ارائه نتایج منسجم، از حوزه‌های هفت‌گانه خلاقیت ارائه شده توسط یونسکو استفاده گردید.

به منظور نمایش فضایی پهنه‌بندی ظرفیت‌های گردشگری خلاق در محدوده مورد مطالعه، اطلاعات جمع‌آوری شده به تفکیک خوشه‌های گردشگری خلاق (پایین، متوسط و بالا) بر اساس میانگین‌های دسته‌بندی شده در سامانه اطلاعات جغرافیایی ۱ وارد شده است. برای پهنه‌بندی، از روش تحلیل فضایی ۲ مبتنی بر ساختار رستری با استفاده از تکنیک Interpolation و روش تحلیل آی‌دی دبلو ۳ بهره گرفته شده است. در این فرآیند، ابتدا داده‌های نقطه‌ای میانگین‌ها با استفاده از Interpolation به سطح رستری تبدیل شده و سپس با تکنیک آی‌دی دبلو که بر اساس وزن‌دهی معکوس فاصله نقاط محاسبه می‌شود، لایه‌های نقشه پردازش شده‌اند. این رویکرد با اعمال توابع ریاضی (نظیر نرمال‌سازی) و مدیریت عدم قطعیت، مناطق با ظرفیت بالا، متوسط و پایین را برای توسعه گردشگری خلاق روستایی شناسایی کرده است.

نقشه ۱. موقعیت جغرافیایی روستاهای مورد مطالعه

منبع: سازمان نقشه‌برداری کشور، ۱۴۰۴

استان خراسان رضوی به علت موقعیت جغرافیایی خود و برخورداری از جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی-اجتماعی و تاریخی از موقعیت گردشگری مناسبی برخوردار است و استعداد بالایی

1. GIS
2. Spatial Analysis
3. Inverse Distance Weighted (IDW)

به لحاظ گردشگری در نواحی روستایی دارد، به‌طوری‌که تا پایان برنامه ششم توسعه، در این استان ۱۶ روستای هدف گردشگری مصوب شناسایی شد که جایگاه ویژه‌ای در گردشگری دارند (میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی استان خراسان رضوی، ۱۴۰۳).

یافته‌ها

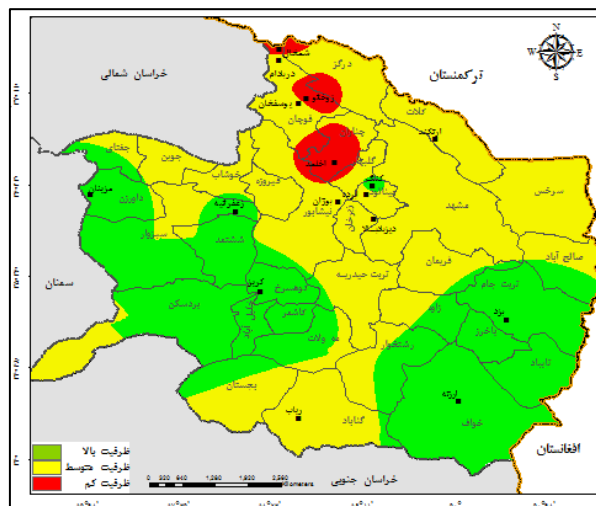
در مطالعه حاضر، تمامی پاسخگویان، افراد بومی روستا بوده‌اند. از لحاظ جنسیت ۴۵ نفر پاسخگویان (۲۳/۶۹ درصد) زن و ۱۴۵ نفر دیگر (۷۶/۳۱ درصد) مرد هستند. از لحاظ سن، میانگین سنی افراد مورد مطالعه ۴۷ سال است. به لحاظ تحصیلات، ۱ نفر کمتر از دیپلم و سایر افراد، دیپلم و فوق دیپلم بودند. در ادامه، خوشه‌بندی سلسله‌مراتبی در حوزه‌های شش‌گانه خلاقیت در دو بخش زیرحوزه‌ها و فعالیت‌ها ارائه شده است.

حوزه اول: صنایع‌دستی

روستاهای هدف گردشگری استان خراسان رضوی از نظر نساجی سنتی (هنرهای دست‌بافت) و تولیدات سنتی پوشاک و کفش از ظرفیت بالایی برخوردارند. از نظر صنایع‌دستی چرمی و صنایع‌دستی سفالی از ظرفیت متوسط و از نظر چوب‌کاری (صنایع‌دستی چوبی)، صنایع‌دستی سنگی و معدنی و صنایع‌دستی فلزی (فلزکاری و جواهرسازی) از ظرفیت پایینی برخوردارند. در مجموع، ۳۷/۵ درصد روستاها (ابرده، ارزنه، بزد، زعفرانیه، کریز و مزینان) در حوزه صنایع‌دستی دارای ظرفیت زیاد و ۴۳/۷۵ درصد روستاها (ارتکند، بوژان، دربادام، دیزباد، ریاب، کنگ و یوسفخان) دارای ظرفیت متوسط و ۱۸/۷۵ درصد روستاها (اخلمد، زوخانو و شمخال) دارای ظرفیت پایین بوده‌اند. در برخی روستاها، صنایع‌دستی به‌دلیل پیوند با سایر فعالیت‌های بومی مانند کشاورزی، دامداری، زمینه تنوع تولید و پایداری اقتصادی را فراهم کرده‌اند. ظرفیت بالای برخی روستاها در حوزه صنایع‌دستی ناشی از چند عامل کلیدی فرهنگی، تاریخی، جغرافیایی و اجتماعی مانند پیشینه تاریخی و فرهنگی غنی این روستاها و تجربه انباشته تاریخی نسل‌های متمادی است که باعث استمرار تولید صنایع‌دستی و انتقال دانش و مهارت‌های سنتی به نسل‌های بعدی شده است. نساجی سنتی (روستای کریز)، تولیدات سنتی پوشاک و کفش

(روستای ارزنه، زعفرانیه، کریم و مزینان)، صنایع دستی چرمی (روستای بزد)، چوب‌کاری/صنایع دستی چوبی (روستای ابرده)، صنایع دستی سنگی و معدنی (روستای مزینان)، صنایع دستی سفالی (روستای زعفرانیه) و صنایع دستی فلزی (فلزکاری و جواهرسازی) (روستای ارزنه) نشان‌دهنده ظرفیت بالا در هم‌افزایی مهارت‌ها و مواد اولیه در این روستاها است. چرا که برخی از این روستاها (نظیر ارزنه یا مزینان و ابرده) به دلیل موقعیت جغرافیایی خاص، به وفور به مواد اولیه طبیعی مانند پشم، چوب، خاک رس، پوست حیوانات یا سنگ‌های تزئینی دسترسی دارند. به علاوه در این روستاها هنوز کارگاه‌های سنتی فعال وجود دارد و افراد بومی، به‌ویژه زنان در آن اشتغال دارند. روستاهای اخلمد، زوخان و شمخال در حوزه صنایع دستی پایین‌ترین ظرفیت را داشته‌اند. در این ارتباط مهاجرت جمعیت فعال روستایی و خروج هنرمندان صنایع دستی (زوخان و شمخال) مؤثر است. در روستای اخلمد که تعداد گردشگران داخلی و خارجی بسیار زیاد است، با وجود تولید صنایع دستی توسط روستاییان، عمدتاً تولیدات کشور چین به فروش می‌رسد.

نقشه ۲. توزیع فضایی ظرفیت صنایع دستی در خراسان رضوی

منبع: نویسندگان، ۱۴۰۴

جدول ۴: خوشه‌بندی حوزه‌ی صنایع‌دستی و زیرحوزه‌های مربوطه

صنایع‌دستی	صنایع‌دستی فلزی (لوازی و جواهرسازی)		صنایع‌دستی سنگی و معدنی		صنایع‌دستی چوبی (صنایع‌دستی چوبی)		تولیدات سنتی پوشاک و کفش		نساجی سنتی (منوهای دست‌بافت)		روستاها	شهرستان
	میگن	خوشه‌بندی	میگن	خوشه‌بندی	میگن	خوشه‌بندی	میگن	خوشه‌بندی	میگن	خوشه‌بندی		
بالا	۲/۳۹	کم	۱/۰۰	کم	۱/۰۰	کم	۱/۵۴	میگن	۱/۵۴	میگن	ابرده	ظرفه
متوسط	۲/۰۵	کم	۱/۰۰	کم	۱/۶۰	متوسط	۱/۶۶	متوسط	۱/۸۱	متوسط	کک	شاندیز
کم	۱/۳۹	کم	۱/۰۰	کم	۱/۳۸	کم	۱/۰۰	کم	۱/۰۰	کم	احمد	چناران
متوسط	۱/۹۴	کم	۱/۱۷	کم	۱/۷۰	کم	۱/۰۰	متوسط	۱/۵۸	متوسط	ارکند	کلات
بالا	۲/۳۶	بالا	۲/۱۹	کم	۱/۶۵	متوسط	۱/۵۵	بالا	۳/۴۴	متوسط	ارزنه	باخرز
بالا	۲/۴۹	متوسط	۲/۰۰	کم	۱/۶۰	متوسط	۲/۸۳	بالا	۴/۳۴	متوسط	بود	تربت‌جام
متوسط	۱/۸۳	کم	۱/۳۳	کم	۱/۷۸	کم	۱/۰۰	متوسط	۲/۰۵	متوسط	بوژان	نیشابور
متوسط	۱/۸۹	کم	۱/۱۰	کم	۱/۵۷	کم	۱/۰۰	متوسط	۱/۹۰	متوسط	دیرباد	زیرخان
بالا	۲/۳۰	کم	۱/۳۳	بالا	۳/۲۱	متوسط	۱/۹۸	بالا	۳/۱۹	متوسط	زغرانیه	سبزوار
متوسط	۲/۰۹	کم	۱/۱۷	متوسط	۲/۲۶	کم	۱/۰۰	متوسط	۲/۲۶	متوسط	ریاب	گاباد
متوسط	۲/۰۶	کم	۱/۳۳	کم	۱/۵۸	کم	۱/۰۰	متوسط	۲/۹۷	متوسط	پوسلخان	قوجان
کم	۱/۵۶	کم	۱/۰۰	کم	۱/۳۶	کم	۱/۰۰	کم	۱/۲۵	کم	زوخانو	
کم	۱/۶۲	کم	۱/۰۰	کم	۱/۶۰	کم	۱/۰۰	متوسط	۲/۰۲	متوسط	شمخال	
متوسط	۲/۰۱	کم	۱/۰۰	کم	۱/۶۳	کم	۱/۰۰	متوسط	۲/۲۳	کم	دریادام	
بالا	۲/۶۳	کم	۱/۳۳	کم	۱/۵۸	متوسط	۱/۰۰	بالا	۳/۱۲	بالا	کریر	کره‌سرخ
بالا	۲/۴۱	کم	۱/۳۳	کم	۱/۹۸	بالا	۲/۶۹	بالا	۳/۲۲	متوسط	مزیان	داورزن
متوسط	۱/۸۶	کم	۱/۲۹	متوسط	۱/۲۶	کم	۱/۳۷	بالا	۲/۵۴	بالا	روستای هدف	

##(ظرفیت کم، ظرفیت متوسط، ظرفیت زیاد)

حوزه دوم: غذا و خوراکی

گاهی گردشگران به منظور تجربه غذا و نوشیدنی‌های محلی و سنتی یک منطقه، به آنجا سفر می‌کنند. این تجربه فراتر از صرف غذا است و شامل درک عمیق‌تر از فرهنگ، تاریخ و سنت‌های غذایی منطقه می‌شود (UNESCO, 2013). مطابق جدول ۵، حوزه خوراک در تمامی زیرحوزه‌ها دارای میانگین بالاتر از ۴ در طیف لیکرت است و از وضعیت خیلی خوبی برخوردار است؛ این امر تا حد زیادی ناشی از بهره‌گیری روستاییان از محصولات طبیعی، محلی و در دسترس در طبخ غذاهای سنتی و بومی است که نه تنها عطر و مزه خاصی به خوراک می‌دهد، بلکه ارزش تغذیه‌ای بالایی دارد. استفاده از مواد اولیه ارگانیک و فرآورده‌های پخت سنتی باعث شده تا غذاهای این روستاها از اصالت و جذابیت خاصی برای گردشگران برخوردار باشند و توانمندی قابل توجهی در این حوزه ایجاد شود. علاوه بر این، حفظ و انتقال دانش بومی مرتبط با تهیه و مصرف این غذاها، زمینه را برای توسعه گردشگری خوراکی و ارتقای اقتصاد محلی فراهم ساخته است. لذا حوزه غذا و خوراکی با دارا بودن ظرفیت‌های طبیعی، فرهنگی و اقتصادی، می‌تواند به ارتقای کیفیت تجربه گردشگران و بهبود معیشت جوامع محلی کمک کند.

تنوع گسترده و غنی در حوزه غذا و خوراک در این روستاها ناشی از چند عامل کلیدی است که به صورت هم‌افزا عمل کرده‌اند. نخست، وجود شرایط اقلیمی و جغرافیایی متنوع و مطلوب، باعث شده تا محصولات کشاورزی و باغی متعددی در این مناطق کشت و تولید شود که پایه و اساس غذاهای محلی و فراوری‌های بومی را تشکیل می‌دهد. در زیرحوزه شیرینی و دسر ۸۷/۵ درصد روستاها، در زیرحوزه نوشیدنی ۸۱/۲۵ درصد، در زیرحوزه غذا ۴۳/۷۵ درصد و در زیرحوزه آیین‌های مرتبط با خوراک ۶۸/۷۵ درصد روستاهای هدف دارای ظرفیت بالا هستند.

روستای بوژان در حوزه غذا و خوراکی، رتبه اول را دارا است. خوراک کشک بادمجان و قرمه گوشت در روستای ریاب و انواع کیک و شیرینی در زعفرانیه، مزینان و ارزنه و همچنین، ترشیجات محلی و شربت ریواس در روستاهای بوژان و دیزبادبالا تهیه می‌گردد که به لحاظ غذا و خوراکی حائز اهمیت است. همچنین در برخی از روستاها

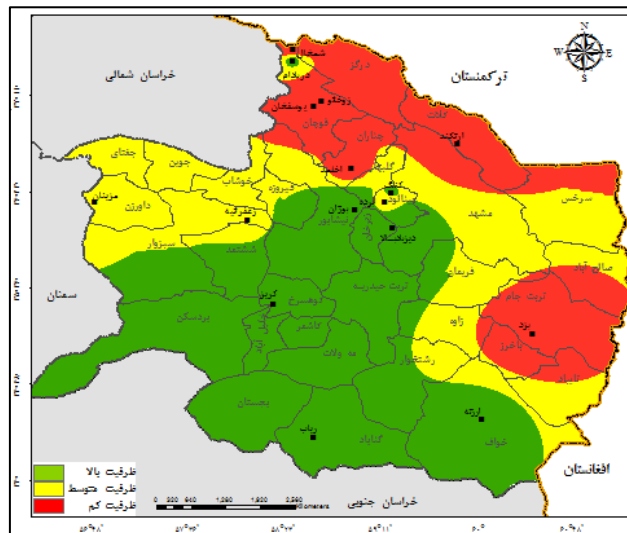
ظرفیت‌های گردشگری خلاق روستایی بر اساس حوزه‌های ... | فعال‌جلالی و همکاران | ۳۶۵

مانند روستای دیزبادبالا هر ساله آیین سمنوپزان انجام می‌شود که گردشگران زیادی را به خود جذب می‌کند.

جدول ۵. خوشه‌بندی حوزه غذا و خوراکی و زیرحوزه‌های آن

شهرستان	روستاها	شیرینی و دسر		نوشیدنی		غذا		آیین‌های مرتبط با خوراک		غذا و خوراکی	
		شیرینی	دسر	نوشیدنی	غذای سرد	غذای گرم	غذای نیمه گرم	آیین‌های مرتبط با خوراک	غذای سرد	غذای گرم	غذای نیمه گرم
طرقه	ابرده	۴/۵۲	بالا	۴/۶۳	بالا	۴/۶۴	بالا	۴/۴۷	بالا	۴/۵۸	متوسط
شاندیز	کنگ	۴/۵۰	بالا	۴/۵۸	بالا	۴/۵۳	متوسط	۴/۴۰	بالا	۴/۵۱	متوسط
چناران	احلمد	۴/۳۹	کم	۴/۶۱	بالا	۴/۶۶	بالا	۳/۶۴	متوسط	۴/۴۲	کم
کلات	ارتکند	۴/۵۱	بالا	۴/۵۸	بالا	۴/۵۴	متوسط	۳/۲۸	کم	۴/۳۲	کم
باخرز	ارزنه	۴/۵۸	بالا	۴/۶۵	بالا	۴/۶۴	بالا	۴/۴۶	بالا	۴/۶۱	متوسط
تربت‌جام	بزد	۴/۶۰	بالا	۴/۶۲	بالا	۴/۶۵	بالا	۳/۳۱	کم	۴/۴۰	کم
نیشابور	بوژان	۴/۵۰	بالا	۴/۶۹	بالا	۴/۳۹	کم	۴/۵۳	بالا	۴/۸۶	بالا
زبرخان	دیزباد	۴/۶۰	بالا	۴/۷۱	بالا	۴/۶۸	بالا	۴/۵۸	بالا	۴/۶۶	متوسط
گناباد	ریاب	۴/۶۲	بالا	۴/۷۰	بالا	۴/۵۹	متوسط	۴/۵۸	بالا	۴/۶۱	متوسط
سبزوار	زعفرانیه	۴/۶۴	بالا	۴/۶۴	بالا	۴/۵۳	متوسط	۴/۴۸	بالا	۴/۵۶	متوسط
قوچان	دربادام	۴/۶۰	بالا	۴/۶۶	بالا	۴/۷۰	بالا	۴/۳۳	بالا	۴/۶۱	متوسط
	زوخان	۴/۵۱	بالا	۴/۵۱	کم	۴/۵۲	متوسط	۳/۵۶	متوسط	۴/۳۳	کم
	شمخال	۴/۴۵	متوسط	۴/۵۱	متوسط	۴/۵۴	متوسط	۳/۶۶	متوسط	۴/۳۶	کم
داورزن	یوسفخان	۴/۵۲	بالا	۴/۵۶	بالا	۴/۵۲	متوسط	۴/۳۶	بالا	۴/۵۰	متوسط
	مزینان	۴/۶۸	بالا	۴/۴۹	متوسط	۴/۵۷	متوسط	۴/۵۰	بالا	۴/۵۶	متوسط
	کوهسرخ	۴/۵۵	بالا	۴/۷۱	بالا	۴/۷۰	بالا	۴/۴۸	بالا	۴/۶۴	متوسط
	روستای هدف	۴/۵۵	بالا	۴/۶۲	بالا	۴/۶۰	بالا	۴/۲۱	متوسط	۴/۴۸	متوسط

نقشه ۳. توزیع فضایی حوزه غذا و خوراکی در روستاهای مورد مطالعه

منبع: نویسندگان، ۱۴۰۴

مطابق نقشه ۳، مناطق شمالی و بخش‌هایی از شرق استان، به دلیل اقلیم سردتر و تمرکز بر دامداری، تنوع کمتری در تولید غذاهای سنتی و فراوری محصولات کشاورزی داشته و نواحی میانی و شرقی استان با پهنه‌های زرد، به دلیل موقعیت نسبی و مجاورت با راه و برخورداری از محصولات کشاورزی متنوع، از ظرفیت متوسطی در پخت غذاها و دسرهای محلی برخوردارند. در مقابل، مناطق جنوبی و جنوب‌شرقی و جنوب غربی به دلیل حفظ فرهنگ سنتی در غذا و گاه‌ها مساعدت محیط از ظرفیت بالایی برخوردارند.

حوزه سوم: موسیقی

حوزه موسیقی ذیل دو زیرحوزه بررسی شد. در زیرحوزه موسیقی و نوازندگی محلی روستاهای هدف گردشگری استان خراسان رضوی از ظرفیت بالای و در زیرحوزه آیین‌های موسیقایی دینی روستاهای هدف از ظرفیت پایینی برخوردارند. مطابق جدول ۶، ۱۸/۷۵ درصد روستاها (ارزنه، بزد و مزینان) از نظر موسیقی از ظرفیت بالایی برخوردار هستند. این سه روستا از نظر آیین‌های موسیقایی دینی (طبل‌زنی، مراسم قنبرخوانی ماه

ظرفیت‌های گردشگری خلاق روستایی بر اساس حوزه‌های ... | فعال‌جلالی و همکاران | ۳۶۷

رمضان، اضحی‌خوانی، منقبت و فضیلت‌خوانی، مرثیه‌خوانی) شهرت و ظرفیت بالایی دارند.

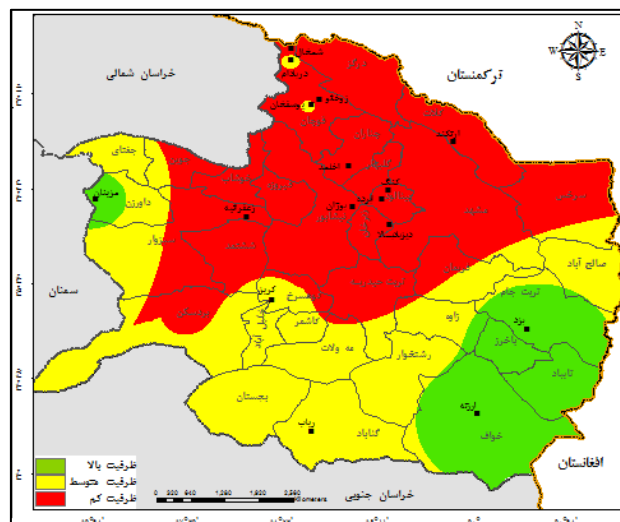
جدول ۶. خوشه‌بندی حوزه موسیقی و زیرحوزه‌های آن

موسیقی		موسیقی و نوازندگی				روستاها	شهرستان
آیین‌های موسیقایی دینی		محلی					
میانگین	خوشه‌بندی	میانگین	خوشه‌بندی	میانگین	خوشه‌بندی		
پایین	۲/۳۱	کم	۱/۰۰	متوسط	۳/۶۳	ابرده	طرقه
پایین	۲/۳۷	کم	۳/۴۴	متوسط	۳/۴۴	کنگ	شان‌دیز
پایین	۲/۴۷	کم	۱/۴۸	متوسط	۳/۶۴	اخلمد	چناران
پایین	۲/۳۴	کم	۱/۲۷	متوسط	۳/۴۳	ارتکند	کلات
بالا	۳/۴۴	بالا	۲/۶۳	بالا	۴/۲۳	ارزنه	باخرز
بالا	۳/۵۸	بالا	۲/۷۶	بالا	۴/۳۹	بزد	تربت‌جام
پایین	۲/۴۹	کم	۱/۴۵	متوسط	۳/۵۲	بوژان	نیشابور
پایین	۲/۴۶	کم	۱/۵۰	کم	۱/۷۳	دیزباد	زیرخان
متوسط	۲/۹۲	متوسط	۲/۲۶	متوسط	۳/۵۸	ریاب	گناباد
پایین	۲/۳۰	کم	۱/۰۰	متوسط	۳/۶۰	زعفرانیه	سبزوار
متوسط	۲/۸۰	متوسط	۱/۹۴	متوسط	۳/۶۵	دربادام	قوچان
پایین	۲/۲۷	کم	۱/۰۰	متوسط	۳/۵۳	زوخانو	
پایین	۲/۴۳	کم	۱/۴۶	متوسط	۳/۳۹	شمخال	
متوسط	۲/۸۴	متوسط	۲/۰۵	متوسط	۳/۶۴	یوسفخان	
متوسط	۲/۸۱	متوسط	۲/۱۰	متوسط	۳/۵۰	کریز	کوهسرخ
بالا	۳/۳۰	بالا	۳/۰۲	متوسط	۳/۵۷	مزینان	داورزن
متوسط	۲/۶۴	کم	۱/۸۲	بالا	۳/۶۳	روستاهای هدف	

از نظر موسیقی و نوازندگی محلی روستاهای ارزنه و بزد به دلیل برخورداری از هنرمندان حوزه موسیقی مقامی، ساخت سازهای سنتی (دوتار، سه‌تار، دهل، کمانچه و...)، وجود سبکی خاص از موسیقی محلی (نی، دوتار، سرنا و دهل و...)، برگزاری جشنواره‌های موسیقی در مناسبت‌های مختلف، نوایی‌خوانی و همچنین، مراسم مذهبی و... که بیشتر به دلیل همجواری با تربت‌جام به عنوان مهد موسیقی مقامی ایران می‌باشد، از ظرفیت بالایی

در این حوزه برخوردار هستند. اما روستاهای ابرده، اخلمد، ارتکند، زعفرانیه، زوخانو، شمخال، بوژان، کنگ و دیزباد دارای ظرفیت پائینی در این زمینه هستند؛ چرا که آیین‌های موسیقایی و جشنواره‌های موسیقی در بسیاری از این روستاها رو به فراموشی رفته و یا هنرمندان این حوزه به دلایل کهولت سن و یا فوت، دیگر قادر به فعالیت در این زمینه نیستند. در این روستاها مانند گذشته در مراسم سنتی مانند آیین‌های مذهبی، عروسی، جشن‌ها و... از موسیقی محلی کمتر استفاده می‌شود. علاوه بر این، گرایش نسل جوان به موسیقی معاصر، موجب کاهش استقبال از موسیقی سنتی شده است.

نقشه ۴. توزیع فضایی حوزه موسیقی در روستاهای مورد مطالعه

منبع: نویسندگان، ۱۴۰۴

مطابق نقشه ۴، شرق و جنوب شرق خراسان رضوی به دلیل ریشه و فرهنگ غنی موسیقی تحت تأثیر عوامل فرهنگی، تاریخی و جغرافیایی، از موسیقی اصیل مقامی در سطح کشور برخوردار بوده و وجود مقبره شیخ احمد جامی (شاعر) و برگزاری آیین‌های دینی (مثل مرثیه‌خوانی و طبل‌زنی)، سبب غنای موسیقی در این محدوده شده است. در محدوده غرب استان نیز به دلیل ارادت زیاد روستاییان به امامان شیعه، هر ساله خصوصاً در ماه محرم، آیین‌ها و مراسم مذهبی برگزار و گردشگران زیادی جذب می‌شوند.

حوزه چهارم: ادبیات و هنر

در حوزه ادبیات و هنر، ۲ روستای بزد و مزینان (معادل ۱۲/۵ درصد) از ظرفیت بالایی در زمینه ادبیات برخوردار هستند. این قابلیت به واسطه وجود شاعران و نویسندگان نام‌آور و تأثیرگذار بر ادبیات و هنر ایران همچون دکتر علی شریعتی در روستای مزینان، شیخ احمد جامی و حاج خواجه فخرالدین در روستای بزد و همچنین، شعرسرایی در سبک‌های مختلف شعری در وصف طبیعت و روستاییان بوده است.

روستاهای ریاب، زعفرانیه، زوخان، شمخال، کریز، کنگ، اخلمد، ارتکند، ارزنه، درب‌دام، دیزباد و یوسفخان در حوزه ادبیات و هنر دارای ظرفیت متوسط هستند. در این روستاها علاوه بر وجود شاعران محلی، سایر فعالیت‌های هنری مانند داستان‌سرایی، قصه‌گویی (توسط افراد مسن روستا) و منظومه‌خوانی انجام می‌شود. به لحاظ گویش یا لهجه، روستاهایی که در شمال استان واقع شده‌اند، مانند زوخان، یوسفخان، مزینان، زعفرانیه، شمخال و درب‌دام، دارای لهجه و گویش محلی می‌باشند که برای گردشگران جذابیت خاصی دارد.

جدول ۷. خوشه‌بندی حوزه ادبیات و هنر و زیرحوزه‌های آن

روستاها	میانگین	خوشه‌بندی	روستاها	میانگین	خوشه‌بندی
ابرده	۲/۷۳	کم	ریاب	۳/۵۶	متوسط
اخلمد	۳/۴۷	متوسط	زعفرانیه	۳/۶۳	متوسط
ارتکند	۳/۵۷	متوسط	زوخان	۳/۲۶	متوسط
ارزنه	۳/۳۲	متوسط	شمخال	۳/۲۴	متوسط
بزد	۴/۲۰	بالا	کریز	۳/۴۳	متوسط
بوژان	۲/۹۲	کم	کنگ	۳/۴۷	متوسط
درب‌دام	۳/۵۳	متوسط	مزینان	۴/۲۵	بالا
دیزباد	۳/۳۳	متوسط	یوسفخان	۳/۴۶	متوسط
روستاهای هدف			۳/۴۶	متوسط	

در این حوزه، روستای زعفرانیه بالاترین امتیاز را نسبت به سایر روستاها به دست آورده و از ظرفیت بالایی در این زمینه برخوردار است. این امر به دلیل تولید محتوای تصویری و مستندنگاری خلاقانه (ثبت و مستندسازی آثار تاریخی برجسته‌ای چون مساجد تاریخی، کاروانسراها، خانه‌های خشتی و بادگیرها و نیز مستندسازی آیین‌ها و باورهای محلی) است. آیین‌هایی همچون «عروسک باران» و نمایش‌های آیینی نظیر «اسب چوبی»، از جمله نمادهای برجسته‌ای هستند که مورد اهمیت بوده و مستندسازی می‌شوند. سایر روستاها از

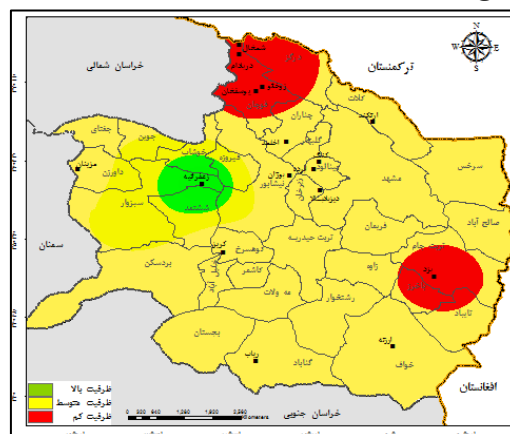
ظرفیت‌های گردشگری خلاق روستایی بر اساس حوزه‌های ... | فعال‌جلالی و همکاران | ۳۷۱

جمله ابرده، اخلمد، ارتکند، ارزنه، بزد، بوژان، دربادام، دیزباد، ریاب، شمخال، کریز، کنگ، مزینان و یوسفخان از وضعیت نسبتاً مطلوب در این حوزه برخوردارند. در این روستاها مستندسازی و عکاسی از مناظر طبیعی (رودخانه، آبشار، کوهستان، باغات و پوشش سبز)، جاذبه‌های تاریخی (بافت قدیمی، قلعه‌ها و آثار معماری سنتی) و آیین‌های فرهنگی و فصلی به شکلی پراکنده صورت می‌گیرد. روستای زوخان به دلیل جذابیت پایین جاذبه‌های طبیعی و تاریخی دارای کمترین ظرفیت در این حوزه است.

جدول ۸. خوشه‌بندی حوزه رسانه و عکاسی و زیرحوزه‌های آن

روستاها	میانگین	خوشه‌بندی	روستاها	میانگین	خوشه‌بندی
ابرده	۳/۵۱	متوسط	ریاب	۳/۵۷	متوسط
اخلمد	۳/۵۸	متوسط	زعفرانیه	۴/۵۸	بالا
ارتکند	۳/۵۷	متوسط	زوخان	۳/۱۲	کم
ارزنه	۳/۴۷	متوسط	شمخال	۳/۴۱	متوسط
بزد	۳/۳۲	متوسط	کریز	۳/۴۶	متوسط
بوژان	۳/۵۷	متوسط	کنگ	۳/۵۷	متوسط
دربادام	۳/۴۱	متوسط	مزینان	۳/۵۷	متوسط
دیزباد	۳/۶۰	متوسط	یوسفخان	۳/۲۶	متوسط
روستاهای هدف			۳/۷۳	متوسط	

نقشه ۶. توزیع فضایی حوزه رسانه و عکاسی در روستاهای مورد مطالعه

منبع: نویسندگان، ۱۴۰۴

مطابق نقشه ۶، اغلب روستاهای استان از ظرفیت مناسبی برای تولید رسانه و عکاسی برخوردارند. وجود جاذبه‌های متنوع تاریخی، طبیعی و فرهنگی در پهنه استان پهناور خراسان رضوی همچون آبشارها، جنگل و مراتع، آثار تاریخی، جاذبه‌های انسان‌ساخت و... سبب تولید محتوای زیادی گردیده است. اما برخی از روستاهایی که دارای آثار متعدد تاریخی مانند کاروانسرا، قلعه، آب‌انبار، یخدان، بافت باارزش تاریخی و... هستند، برای بسیاری از افراد و گردشگران ارزش زیادی داشته و به همین دلیل مورد استقبال گردشگران تخصصی زیادی به منظور تولید محتوای رسانه‌ای قرار می‌گیرند.

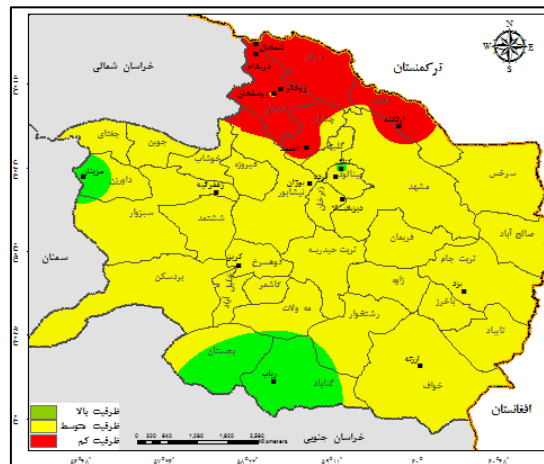
حوزه ششم: طراحی

این حوزه ذیل دو زیرحوزه معماری و هنرهای تجسمی بررسی شد. در زیرحوزه معماری، روستاهای هدف گردشگری استان از ظرفیت بالایی برخوردارند و در زیرحوزه هنرهای تجسمی از ظرفیت پایینی برخوردار هستند. در مجموع در بین روستاهای هدف گردشگری روستای ریاب از ظرفیت بالایی در این زمینه برخوردار بوده و در زیرحوزه هنرهای تجسمی روستاهای ابرده و ریاب و در زیرحوزه معماری روستاهای ریاب، زعفرانیه و مزینان از ظرفیت بالایی برخوردار هستند. روستای ریاب به دلیل اجرای طرح احیای بافت باارزش روستایی و وجود خانه‌های تاریخی بازسازی‌شده و اقامتگاه‌های بومگردی متعدد و تفاوت در نوع و سبک معماری و برخورداری از بافت منحصر به فرد، دارای ظرفیت بالایی در حوزه طراحی است. بر اساس نتایج تحلیل خوشه‌ای روستاهای ابرده، اخلمد، ارتکند، ارزنه، بزد، بوژان، دربادام، دیزباد، زعفرانیه، شمشال، کریز، کنگک، مزینان و یوسفخان دارای ظرفیت متوسطی در این حوزه هستند.

جدول ۹. خوشه‌بندی حوزه طراحی و زیرحوزه‌های آن

شهرستان	روستاها	معماری		هنرهای تجسمی		طراحی	
		میانگین	خوشه‌بندی	میانگین	خوشه‌بندی	میانگین	خوشه‌بندی
طرقه	ابرده	۴/۱۱	متوسط	۲/۸۳	بالا	۳/۶۹	متوسط
	کنگ	۴/۳۸	متوسط	۱/۰۰	کم	۳/۲۵	متوسط
چناران	اخلمد	۴/۰۴	متوسط	۱/۰۰	کم	۳/۰۴	متوسط
کلات	ارتکند	۴/۱۰	متوسط	۱/۰۰	کم	۳/۰۷	متوسط
باخرز	ارزنه	۴/۰۶	متوسط	۱/۷۳	متوسط	۳/۲۸	متوسط
تربت‌جام	بزد	۴/۳۷	متوسط	۱/۰۰	کم	۳/۲۵	متوسط
نیشابور	بوژان	۴/۲۵	متوسط	۱/۰۰	کم	۳/۱۷	متوسط
زبرخان	دیزباد	۴/۳۹	متوسط	۱/۴۲	متوسط	۳/۴۰	متوسط
گناباد	ریاب	۴/۶۰	بالا	۲/۹۷	بالا	۴/۰۵	بالا
سبزوار	زعفرانیه	۴/۶۵	بالا	۱/۳۳	متوسط	۳/۵۴	متوسط
قوچان	زوخانو	۳/۵۳	کم	۱/۰۰	کم	۲/۶۹	پایین
	یوسفخان	۳/۸۴	متوسط	۱/۸۹	متوسط	۳/۱۹	متوسط
	شمخال	۳/۷۴	متوسط	۱/۳۳	متوسط	۲/۹۴	متوسط
	دربادام	۴/۰۲	متوسط	۱/۳۳	متوسط	۳/۱۳	متوسط
کوهسرخ	کریز	۴/۱۶	متوسط	۱/۳۳	متوسط	۳/۲۲	متوسط
داورزن	مزینان	۴/۶۸	بالا	۱/۶۷	متوسط	۳/۶۸	متوسط
	روستاهای هدف	۴/۲۴	بالا	۱/۵۱	کم	۳/۱۱	متوسط

نقشه ۷. توزیع فضایی ظرفیت طراحی در روستاهای مورد مطالعه

منبع: نویسندگان، ۱۴۰۴

مطابق نقشه ۷، روستاهای مناطق جنوبی استان به دلیل وجود بافت منحصربه‌فرد تاریخی و معماری همگام با طبیعت (معماری متناسب با نوع اقلیم)، مانند روستای ریاب در سطح کشور جزو روستاهای برتر به لحاظ ترکیب معماری و اقلیم می‌باشند. به طور کلی اغلب ساکنان مناطق گرم و خشک دارای بافت باارزش در هسته روستا بوده و از این حیث دارای ظرفیت هستند.

جدول ۱۰، تحلیل خوشه‌ای روستاهای هدف گردشگری استان خراسان رضوی بر اساس شش حوزه خلاقیت را نمایش می‌دهد. در بین حوزه‌های شش‌گانه خلاقیت، حوزه خوراک‌شناسی/غذا با میانگین ۴/۴۸ در طیف لیکرت نسبت به سایر حوزه‌های خلاقیت جذابیت بیشتری دارد. پس از آن به ترتیب حوزه‌های هنرهای رسانه‌ای با میانگین ۳/۷۱، ادبیات و هنر با ۳/۴۶، طراحی با ۳/۱۱، موسیقی با ۲/۶۴ و صنایع‌دستی با ۱/۸۶ قرار دارند. اگرچه همه روستاها در حوزه «غذا و خوراکی» عملکرد نسبتاً مطلوبی دارند، اما در سایر حوزه‌ها از جمله «رسانه و عکاسی»، «ادبیات و هنر» و «طراحی» تفاوت‌های قابل توجهی مشاهده می‌شود. روستاهایی همچون بزد، کریز، ریاب و مزینان با کسب بالاترین میانگین در خوشه روستاهای با ظرفیت بالای گردشگری خلاق قرار می‌گیرند و از آمادگی نسبی برای ایفای نقش الگو در توسعه این نوع از گردشگری برخوردارند؛ در حالی که

روستاهایی نظیر ارتکند، زوخانو و یوسفخان با میانگین پایین به‌عنوان روستاهای دارای ظرفیت پایین شناخته می‌شوند و نیازمند مداخله‌های حمایتی و آموزشی هستند. البته سایر روستاها دارای ظرفیت متوسط بوده‌اند.

جدول ۱۰. میانگین حوزه‌های شش‌گانه گردشگری خلاق در روستاهای مورد مطالعه

روستاها	میانگین	حوزه‌های خلاقیت	روستاها	میانگین	حوزه‌های خلاقیت
ابرده	۳/۲۰	متوسط	ریاب	۳/۴۷	متوسط
اخلمد	۳/۰۶	متوسط	زعفرانیه	۳/۴۹	متوسط
ارتکند	۳/۱۴	متوسط	زوخانو	۲/۸۷	پایین
ارزنه	۳/۴۱	متوسط	شمخال	۳/۰۰	متوسط
بزد	۳/۵۴	متوسط	کریز	۳/۳۷	متوسط
بوژان	۳/۱۴	متوسط	کنگ	۳/۲۰	متوسط
دریادام	۳/۲۵	متوسط	مزینان	۳/۸۰	بالا
دیزباد	۳/۲۲	متوسط	یوسفخان	۳/۲۲	متوسط
میانگین			۲/۸۸	متوسط	

نقشه ۸، توزیع فضایی ظرفیت‌های گردشگری خلاق، نمایانگر تنوع فرهنگی و جغرافیایی مناطق روستایی است. اغلب نواحی روستایی استان خراسان رضوی در وضعیت متوسط قرار دارند. مناطق شمالی استان، به‌دلیل اقلیم سرد و تمرکز معیشت دامداری و باغداری، در حوزه‌هایی مثل صنایع‌دستی، موسیقی و غذا و خوراکی ظرفیت محدودی دارند. اما دیگر نواحی استان که با پهنه‌های زرد در نقشه فوق مشخص شده‌اند، به‌دلیل موقعیت ارتباطی، نوع اقلیم و ریشه فرهنگی، در حوزه‌هایی متنوع مانند صنایع‌دستی، غذا و خوراک، موسیقی، ادبیات و هنر و طراحی، پتانسیل متوسط به بالایی دارند.

همچنین در میان شش حوزه مورد مطالعه، خوراک و غذاهای سنتی، ادبیات شفاهی و هنرهای رسانه‌ای بیشترین ظرفیت را دارا بوده و نسبت به سایر ظرفیت‌های گردشگری خلاق در روستاهای مورد مطالعه اولویت بیشتری داشته‌اند. این حوزه‌ها بستر مناسبی برای

توسعه گردشگری خلاق در روستاهای مورد مطالعه به‌شمار می‌آیند. از آنجا که گردشگری خلاق، رویکردی نوین و انسان‌محور در برنامه‌ریزی گردشگری است، می‌تواند به‌عنوان ابزاری توانمندساز در مناطق روستایی ایفای نقش نماید. از منظر توزیع فضایی حوزه‌های خلاقیت در روستاهای مورد مطالعه، تفاوت معناداری مشاهده شد. روستاهای واقع در شمال استان خراسان رضوی به‌دلیل برخورداری از اقلیم سرد، پراکندگی سکونت، نوع ساختار معیشتی (مانند دامداری سنتی و کشاورزی فصلی) و برخی محدودیت‌های ارتباطی و جغرافیایی، در شاخص‌های خلاقیت فرهنگی و مشارکت اجتماعی، امتیاز پایین‌تری نسبت به سایر مناطق داشتند. در مقابل، روستاهای واقع در مناطق مرکزی، جنوبی و غربی استان که اغلب در اقلیم گرم و خشک قرار دارند و با سابقه تاریخی- فرهنگی قوی‌تری در زمینه تولید صنایع‌دستی، آیین‌ها، غذاهای محلی و خرده‌فرهنگ‌های زنده مواجه هستند، امتیازات بالاتری در شاخص‌های خلاقیت کسب کردند.

لذا سرمایه‌گذاری بر میراث ملموس و ناملموس روستایی، محرکی اساسی برای توسعه پایدار گردشگری روستایی در استان خراسان رضوی است. در این راستا اتخاذ سیاست‌های حمایتی، توسعه آموزش‌های مرتبط با صنایع خلاق و بهره‌گیری از مشارکت جوامع محلی در طراحی و اجرای برنامه‌های خلاق، زمینه را برای ارتقای تاب‌آوری اقتصادی روستاها، احیای هویت فرهنگی، حفظ سرمایه‌های اجتماعی و جلوگیری از مهاجرت معکوس فراهم خواهد ساخت. بدین ترتیب، گردشگری خلاق نه تنها پاسخی به نیازهای اقتصادی مناطق روستایی است، بلکه نقشی کلیدی در بازسازی و بازآفرینی امید، نشاط و پویایی فرهنگی در بستر زندگی روستایی ایفا می‌کند. نتایج پژوهش از لحاظ تنوع ظرفیت‌های گردشگری خلاق با تحقیق حجازیان (۱۴۰۳) از این جهت که ظرفیت‌های گردشگری خلاق در برگیرنده حوزه‌های طبیعی، فرهنگی، افراد خلاق و صنایع‌دستی است و برخورداری مقاصد گردشگری از این ابعاد به رونق و توسعه گردشگری کمک می‌نماید، هم‌راستا است. همچنین با نتایج تحقیق شادمان (۱۳۹۸) و سالاری‌پور (۱۴۰۱) از جهت اشتراک در شاخص‌های فرهنگی، تاریخی، جشنواره‌های کشاورزی و طبخ خوراک محلی به‌عنوان

حوزه‌های گردشگری خلاق و تأثیر آن بر گردشگری روستایی همسویی دارد. همچنین با نتایج پژوهش آزادی و دادفر (۱۳۹۸) که نشان دادند ظرفیت‌های گردشگری خلاق مانند خرده‌فرهنگ‌های متعدد، آثار فرهنگی و هنری غنی و اصالت صنایع دستی که در نواحی شهری و روستایی وجود دارند و منجر به توسعه گردشگری می‌شوند هم‌راستا است. همچنین، نتایج تحقیق با پژوهش مودت و اسدی (۱۴۰۴) که نشان دادند معماری و جاذبه‌های تاریخی، صنایع دستی، طبخ غذاهای سنتی و جشنواره‌های غذایی به‌عنوان مهم‌ترین معیارهای گردشگری خلاق هستند، هم‌راستا می‌باشد. همچنین با نتایج تحقیق کلاک (۲۰۰۷) و استولاریک و همکاران (۲۰۱۰) از این جهت که جشنواره‌های غذایی، مسابقات و بازی‌های محلی، رصدهای نجومی و سبک زندگی خاص به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ظرفیت‌های گردشگری خلاق شناسایی شدند، هم‌راستا است.

این پژوهش با تحلیل خوشه‌ای سلسله‌مراتبی، ظرفیت‌های گردشگری خلاق در روستاهای هدف خراسان رضوی را ذیل شش حوزه یونسکو (صنایع دستی، غذا، موسیقی، ادبیات، هنرهای رسانه‌ای، طراحی) بررسی کرد و نشان داد که روستاهایی مانند مزینان، بزد، زعفرانیه و ریاب از ظرفیت بالایی برخوردارند، در حالی که روستاهای شمالی استان به‌دلیل محدودیت‌های اقلیمی و معیشتی ظرفیت کمتری دارند. برای رسیدن به توسعه پایدار گردشگری، سه سناریو پیشنهاد می‌شود: ۱) سناریوی خوش‌بینانه: سرمایه‌گذاری جامع روی حوزه‌های خوراک، ادبیات شفاهی و هنرهای رسانه‌ای در روستاهایی با ظرفیت بالا (مانند مزینان و بزد) با ایجاد جشنواره‌های فرهنگی، بسته‌های سفر موضوعی و پلتفرم‌های دیجیتال برای ترویج محصولات خلاق که منجر به افزایش گردشگر و درآمد اقتصادی می‌شود. ۲) سناریوی واقع‌گرایانه: تمرکز بر توسعه صنایع دستی و غذا در روستاهای مرکزی و جنوبی (مانند ابرده‌علیا و بوژان) از طریق آموزش‌های محلی و ایجاد بازارهای دائمی، با هدف تقویت اشتغال و کاهش مهاجرت. ۳) سناریوی محافظه‌کارانه: تقویت تدریجی یک حوزه (مانند صنایع دستی) در روستاهای با ظرفیت متوسط (مانند کریز) با حمایت‌های مالی محدود و مشارکت جوامع محلی. این سناریوها با بهره‌گیری از میراث ملموس و ناملموس، زیرساخت‌های موجود و پتانسیل‌های فرهنگی، راهکارهایی عملی

برای برنامه‌ریزان ارائه می‌دهند تا گردشگری خلاق به‌عنوان محرکی برای تاب‌آوری اقتصادی، احیای هویت فرهنگی و توسعه پایدار روستایی عمل کند. با توجه به نتایج پژوهش به تفکیک هر یک از حوزه‌های پژوهش، پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه می‌گردد:

- صنایع دستی: راه‌اندازی کارگاه‌های تعاملی صنایع دستی و نمایش زنده فرآیند تولید برای گردشگران، تأسیس فروشگاه کوچک محصولات با برند محلی، برگزاری جشنواره سالانه تولیدات صنایع دستی در روستاها، آموزش تکنیک‌های ساخت صنایع دستی به گردشگران و حمایت از سازندگان و فعالان حوزه صنایع دستی در روستا.
- غذا و خوراک: برگزاری جشنواره‌های فصلی خوراک، راه‌اندازی کارگاه‌های آشپزی با هدف آموزش طبخ غذای محلی و محصولات محلی به گردشگران، تشویق روستاییان به ارائه فروش غذا و خوراکی‌های محلی و ارگانیک به گردشگران، ایجاد برند خوراکی محلی و بسته‌بندی خاص برای محصولات معروف روستا.
- موسیقی: معرفی ظرفیت گردشگری موسیقی محور به‌ویژه در روستاهای ارزنه، بزد و آیین‌های مذهبی در مزینان و همچنین، برگزاری جشنواره‌های موسیقی در مناسبت‌های مختلف و دعوت از هنرمندان موسیقی در مراسم‌های مختلف.
- رسانه و عکاسی: تولید محتوای رسانه‌ای مانند تهیه مستند، فیلم و نمایشگاه‌های عکاسی از جاذبه‌های گردشگری در روستاهایی که دارای ظرفیت بالقوه هستند.
- طراحی: مرمت و ساخت بناهای آسیب‌دیده دارای ارزش تاریخی - فرهنگی، ثبت و معرفی آثار و جاذبه‌های تاریخی، بازسازی مسکن متناسب با ویژگی‌های محیطی و توسعه و گسترش اقامتگاه‌های بومگردی متناسب با معماری بومی روستا.
- ادبیات: برگزاری جشنواره شعر و داستان‌گویی به‌خصوص در روستای مزینان، کتابت اشعار محلی روستایی و ارائه آن به گردشگران.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارد.

سپاسگزاری

از حامیان معنوی پژوهش تقدیر می‌شود.

ORCID

Amin Faal Jalali

 <http://orcid.org/0000-0001-8923-0213>

Maryam Ghasemi

 <http://orcid.org/0000-0002-0238-8323>

Mohsen Noghani

 <http://orcid.org/0000-0002-6065-0502>

Dokht Bahmani

منابع

۱. آزادی، فاطمه، دادفر، شیما (۱۴۰۲). بررسی ظرفیت‌های گردشگری خلاق در کشور ایران، اولین همایش بین‌المللی افق‌های نوین در آموزش و پرورش در هزاره سوم، بوشهر.
[DOI://civilica.com/doc/1938298](https://doi.org/10.22080/jtpd.2024.22684.3632)
۲. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی خراسان رضوی (۱۴۰۳). واحد آمار و اطلاعات استان.
۳. حجازیان، احمد (۱۴۰۳). مطالعه و بررسی فضایی برخورداری از ابعاد شاخص‌های گردشگری خلاق (مورد مطالعه: استان اصفهان). برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۱۳(۴۸)، ۱۱۵-۱۳۹.
[DOI: 10.22080/jtpd.2024.22684.3632](https://doi.org/10.22080/jtpd.2024.22684.3632)
۴. دوستی، فرشته، زال، محمدحسن، رمضان‌زاده‌لسوئی، مهدی (۱۳۹۸). سنجش ظرفیت‌های گردشگری خلاق در کلان‌شهر تبریز. گردشگری شهری، ۶(۲)، ۱-۱۳. [DOI. https://sid.ir/paper/399928/fa](https://sid.ir/paper/399928/fa)
۵. سالاری‌پور، علی‌اکبر، علیزاده‌جوهرکویه، فرنگیس، فریدی‌فشتمی، عالی، یوسفی‌ماتک، حمیدرضا (۱۴۰۱). شناسایی ظرفیت‌های توسعه کسب‌وکارهای خلاق روستایی از طریق گردشگری کشاورزی (مطالعه موردی: روستای هنده‌خاله). گردشگری و اوقات فراغت، ۷(۱۳)، ۲۱-۳۶.
[DOI: tlj.2022.336228.1041/](https://doi.org/10.22080/tlj.2022.336228.1041)
۶. شادمان، رامین (۱۳۹۸). ارزیابی و سنجش عوامل مؤثر در تحقق‌پذیری گردشگری خلاق روستایی (مطالعه موردی: روستاهای بخش مرکزی شهرستان سرعین). پایان‌نامه برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد، دانشگاه محقق اردبیل، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

۷. صفری‌شالی، رضا، حبیب‌پور گنتابی، کرم (۱۳۹۴). *راهنمای جامع کاربرد SPSS در تحقیقات پیمایشی (تحلیل داده‌های کمی)*. انتشارات گیسوم، چاپ ششم، تهران.
۸. مودت، الیاس، اسدی، مژگان (۱۴۰۴). ارزیابی شاخص‌های مؤثر در گردشگری خلاق. فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی گردشگری، ۱(۲)، ۲۰-۳۹.
[/https://creativecommons.org/licenses/by/4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0)
۹. میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی استان خراسان رضوی (۱۴۰۳).
۱۰. مسیبیان‌ریزی، مهدی، مسیبی، سمانه (۱۴۰۰). تحلیل نقش توسعه گردشگری خلاق شهری در افزایش مشارکت اجتماعی شهروندان. نشریه مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۶(۵۵)، ۳۱۹-۳۵۵.
<https://doi.org/10.22054/tms.2021.52524.2321>
11. Adie, B. A., Garibaldi, R., Halkier, H., Ivanov, S., Ivanova, M., James, L., Metaxes, T., Scaglione, M., Sharpley, R., & Zocchi, D. (2023). *Cultural and creative tourism in rural and remote areas*. European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies.
12. Benhaida, S., Safaa, L., Perkumienė, D., & Labanauskas, G. (2024). Creative tourism: Two decades of conceptual evolution and characterization. *Administrative Sciences*, 14(8), Article 172. <https://doi.org/10.3390/admsci14080172>
13. Chang, C.-L., McAleer, M., & Ramos, V. (2020). A charter for sustainable tourism after COVID-19. *Sustainability*, 12(9), Article 3671. <https://doi.org/10.3390/su12093671>
14. Chen, C. F., & Chou, S. H. (2019). Antecedents and consequences of perceived coolness for Generation Y in the context of creative tourism: A case study of the Pier 2 Art Center in Taiwan. *Tourism Management*, 72, 121-129. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.11.016>
15. Cloke, P. L. (2007). Creativity and tourism in rural environments. In G. Richards & J. Wilson (Eds.), *Tourism, creativity and development* (pp. 59-69). Routledge.
16. Duxbury, N., Bakas, F. E., de Castro, T. V., & Silva, S. (2021). Creative tourism development models towards sustainable and regenerative tourism. *Sustainability*, 13(1), Article 2. <https://doi.org/10.3390/su13010002>
17. Erul, E., Woosnam, K. M., & McIntosh, W. A. (2020). Considering emotional solidarity and the theory of planned behavior in explaining

- behavioral intentions to support tourism development. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(8), 1158-1173. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1726935>
18. Guerreiro, M. (2024). Creative tourism. In J. Jafar & H. Xiao (Eds.), *Encyclopedia of tourism* (2nd ed., pp. 218-219). Springer.
 19. Kostopoulou, S. (2013). On the revitalized waterfront: Creative milieu for creative tourism. *Sustainability*, 5(11), 4578-4593.
 20. Matetskaya, M., Svyatunenko, A., & Gracheva, O. (2019). The development of creative tourism in rural areas of Russia: Issues of entrepreneurial ability, cooperation, and social inclusion. In N. Duxbury (Ed.), *A research agenda for creative tourism* (pp. 162-173). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781788110723.00021>
 21. Remoaldo, P., Matos, O., Gôja, R., Alves, J., & Duxbury, N. (2020). Management practices in creative tourism: Narratives by managers from international institutions to a more sustainable form of tourism. *Geosciences*, 10(2), Article 46. <https://doi.org/10.3390/geosciences10020046>
 22. Richards, G. (2011). Creativity and tourism: The state of the art. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1225–1253. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2011.07.008>
 23. Richards, G. (2020). Designing creative places: The role of creative tourism. *Annals of Tourism Research*, 85, Article 102922. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102922>
 24. Richards, G., & Marques, L. (2012). Exploring creative tourism: Editors introduction. *Journal of Tourism Consumption and Practice*, 4(1), 1-11. <https://pearl.plymouth.ac.uk/jtcp>
 25. Stolarick, K. M., Denstedt, M., Donald, B., & Spencer, G. M. (2010). Creativity, tourism and economic development in a rural context: The case of Prince Edward County. *Journal of Rural and Community Development*, 5(1). <https://journals.brandonu.ca/jrcd/article/view>
 26. Tayko, P. R. M. (2021). The challenge in disruptive times in tourism education: Toward a redesigned curriculum for new normal from conventional to creative tourism. In A. H. G. Kusumah, C. U. Abdullah, D. Turgarini, M. Ruhimat, O. Ridwanudin, & Y. Yuniawati (Eds.), *Promoting creative tourism: Current issues in tourism research* (pp. 405-411). Routledge.

27. UNESCO. (2025). *Creative Cities Network 2025 call for applications*. <https://www.unesco.org/en/creative-cities/call-applications>
28. UNESCO World Heritage Committee. (2024). Baku declaration on the protection of cultural and natural heritage. In *Decision adopted by the World Heritage Committee at its 43rd Session (Baku 2019)* (WHC/19/43.COM/18, pp. 2-5). UNESCO. <https://whc.unesco.org/en/sessions/43COM/>
29. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, & United Nations Development Programme. (2013). *Creative economy report 2013 special edition: Widening local development pathways*. UNESCO; UNDP. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf000224661>
30. World Tourism Organization. (2021). *UNWTO basic documents, Volume II – Staff rules* (3rd ed.). World Tourism Organization. <https://doi.org/10.18111/9789284422210>

References[In Persian]

1. Azadi, F., & Dadfar, S. (2023). Investigating creative capacities in Iran [Paper presentation]. 1st International Conference on New Horizons in Education in the Third Millennium, Bushehr, Iran.
2. Dosti, F., Zal, M.-H., & Ramezanzadeh Lesboei, M. (2019). Assessing the potential of creative tourism in the metropolis of Tabriz. *Urban Tourism*, 6(2), 1-13.
3. General Directorate of Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts of Khorasan Razavi Province. (2024). *Cultural heritage of Khorasan Razavi Province*. <https://razavi.mcth.ir> Hejazian, A. (2023). Study and spatial investigation of the dimensions of creative tourism indicators (case study: Isfahan province). *Tourism Planning and Development*, 13(48), 115-139.
4. Khorasan Razavi Chamber of Commerce, Industries, Mines and Agriculture. (2024). *Provincial statistics and information unit*. <https://www.mccima.co>
5. Mosaybian Rizī, M., & Mosaybi, S. (2021). Analysis of the role of urban creative tourism development in increasing citizens' social participation. *Journal of Tourism Management Studies*, 16(55), 319-355.

6. Movadat, E., & Asadi, M. (2024). Evaluation of effective indicators in creative tourism. *Quarterly Journal of Geography and Tourism Planning*, 1(2), 20-39.
7. Organization for Economic Co-operation and Development. (2017). *Creative tourism* (S. Makian & M. Bazrafshan, Trans.). Mahkameh Publications. (Original work published 2014)
8. Safarishali, R., & Habibpourgetabi, K. (2015). *Comprehensive guide to using SPSS in survey research (quantitative data analysis)* (6th ed.). Gissum Publications.
9. Shadman, R. (2019). Evaluation and measurement of effective factors in the feasibility of rural creative tourism (Case study: Villages in the central part of Sarein County) [Unpublished master's thesis]. Mohaghegh Ardabil University.
10. Salaripour, A.-A., Alizadeh Jorkouyeh, F., Faridi Fashtami, A., & Yousefi Matek, H.-R. (2022). Identifying the potential for developing creative rural businesses through agricultural tourism (case study: Hendeh Khaleh village). *Tourism and Leisure*, 7(13), 21-36. <https://doi.org/10.52547/tlj.2022.336228.1041>

استناد به این مقاله: فعال جلالی، امین، قاسمی، مریم و نوغانی دخت بهمنی، محسن. (۱۴۰۵). ظرفیت‌های گردشگری خلاق روستایی بر اساس حوزه‌های هفتگانه خلاقیت در روستاهای هدف گردشگری استان خراسان رضوی. فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری ۲۱(۷۴)، ۳۴۱ - ۳۸۴. e19560

doi: <https://doi.org/10.22054/tms.2025.87095.3093>

Tourism Management Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License.